

NİSÂ SÛRESİNDE BİR FİİLİN HEM SÛLÂSÎ MÜCERRED HEM DE MEZÎD KULLANIMI VE MÂNÂ DEĞİŞİKLİKLERİNİN ANALİZİ

THE USE OF A VERB IN SURAH NISÂ IN BOTH THREE LETTER VERB AND
DERIVED VERB AND THE ANALYSIS OF CHANGES IN MEANING

BEKİR YILDIRIM

DR. ÖĞR. ÜYESİ, ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ İSLAMİ İLİMLER FAKÜLTESİ
ARAP DİLİ VE BELAGATI ANABİLİM DALI
ASSISTANT PROFESSOR, ÇANKIRI KARATEKİN UNIVERSITY, FACULTY OF ISLAMIC SCIENCES
DEPARTMENT OF ARABIC LANGUAGE AND RHETORIC
ÇANKIRI, TÜRKİYE

bekiryildirim@karatekin.edu.tr

<http://orcid.org/0000-0001-7898-794X>

<http://dx.doi.org/10.46353/k7auifd.1456476>

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types
Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received
21 Mart / March 2024

Kabul Tarihi / Accepted
27 Haziran / June 2024

Yayın Tarihi / Published
Haziran / June 2024

Yayın Sezonu / Pub Date Season
Haziran / June

Atıf / Cite as

Yıldırım, Bekir, "Nisâ Sûresinde Bir Fiilin Hem Sûlâsî Mücerred Hem de Mezîd Kullanımı ve Mânâ Değişikliklerinin Analizi [The Use of a Verb in Surah Nisâ in Both Three Letter Verb and Derived Verb And The Analysis of Changes in Meaning]". Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi - Journal of the Faculty of Theology 11/1 (Haziran/June 2024): 263-293.

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Published by Kilis 7 Aralık Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi - Kilis 7 Aralık University, Faculty of Theology, Kilis, 79000 Türkiye.

ilahiyatdergisi@kilis.edu.tr

NİSÂ SÜRESİNDE BİR FİİLİN HEM SÜLÂSİ MÜCERRED HEM DE MEZİD KULLANIMI VE MÂNÂ DEĞİŞİKLİKLERİNİN ANALİZİ

Öz

Kur'an-ı Kerim, Arapçanın bozulmadan günümüze kadar ulaşmasında önemli bir fonksiyon icra etmektedir. Çünkü Kur'an fasih Arapçanın bütün özelliklerini barındırmakta ve belâğatin zirvesindedir. Bu nedenle Arapçanın en önemli istişhad kaynağı Kur'an'dır. Arapçadaki kural ve kâideler de Kur'an'ın anlaşılmasında önemli bir yere haizdir. Bu kâidelerden biri de fiillerdeki mücerred ve mezid konusudur. Mücerred, kelimenin kök halini, mezid ise köke yapılan harf artışını ifade eder. Arapçada fiiller harf sayısı bakımından mücerred ve mezid olarak ikiye ayrılır. Mücerred, bütün harfleri asli harflerinden oluşan en az üç, en çok dört harfli fiildir. Üç harfli olana sülâsî mücerred; dört harflisine ise rubâî mücerred denir. Mezid, asıl harflere bir veya daha fazla harfin eklendiği fiildir, ekler dahil bir fiil, altı harften fazla olamaz. Sülâsî mücerred fiiller üç harften oluşur ve altı kalıbı vardır. Sülâsî mezidler ise bir harf, iki harf, üç harf eklenerek yapılır. Sülâsî mezid rubâî, ifâl, tefil ve mufâale vezinlerinden oluşur. Sülâsî mücerred lâzım bir fiil, İfâl ve tefil vezinlerine aktarıldığına müteaddîye dönüşmekte; mefûl alan fiiller ise iki mefûllü hale gelmektedir. Tefil bâbı ayrıca bir eylemin çokça yapıldığına işaret eder. Mufâale vezni ise genellikle iki veya çok kişi arasındaki bir işin müşterek yapılmasını ifade eder. Sülâsî mezid humasi, infî'al, if'îlal tefe'ul, tefâ'ul ifti'al vezinlerinden oluşmaktadır. Bu vezinlerde fiillerde bazı anlam değişikliğine neden olmaktadır: İnfi'al, babında fiil müteaddî olmaktan çıkar, mef'ûlü, fâil konumuna geçer. İf'îlal vezni, lâzım fiillerden yapılır. Çoğunlukla renk ve kusurun fazlalığını göstermek için kullanılır. Tefe'ul vezni, tef'îl veznini mutâvâ'ata dönüştürdüğü gibi bazen tedriciliğe de delalet edebilmektedir. Tefâ'ul vezni iki veya daha çok kişi arasında bir eylemin müşterek yapılmasına delâlet eder. Mufâ'ale vezninden farkı, bu vezinde iki kişi atf suretiyle fâil iken mufâ'ale vezninde biri fâil, diğeri mef'ûl konumundadır. İfti'al vezni bir şeyi edinme, sahip olma, çalışma ve talep ifade etme, ortaklığa işaret ve mutâvâ'at (dönüşlülük) gibi birçok anlamı içerir. Sülâsî mezid sūdasinin dört şekli olmakla birlikte en yaygın kullanılanı istifâl kalıbı daha çok talep ve istek ifade eder. Bazen mecâzî veya hakikî olsun bir halden geçiş için de bu vezin zikredilir. Yine bu kalıp mübâlağa da içermektedir. Diğer vezinleri ise ifilâl, ifivvâl, ifilâldir. Bu vezinler asıllarına yapılan ilave miktarınca mânâda kuvvetliliğe işaret eder. Dil bilginleri kelimelerin köküne yapılan ilavelerin anlama artış olarak yansıdığını belirtmektedirler. Sülâsî mücerred fiil, mezid hale dönüştüğünde ondaki anlam değişikliklerini araştırmak ve İcâzû'l-Kur'an çalışmaları kapsamında Kur'an'da lafız ve mânâ uyumunun daha iyi anlaşılmasına katkıda bulunmak için "Nisâ Sûresi'nde Bir Fiilin Hem Sülâsî Mücerred Hem de Mezid Kullanımı ve Mânâ Değişikliklerinin Analizi" isimli çalışma hazırlanmıştır. Yöntem olarak önce sülâsî mücerred bir fiilin, hem mücerred hem de sülâsî mezidlerinin geçtiği âyetler tesbit edilmiş, örnek âyetlerin lafız ve mealleri birlikte zikredilmiştir. Âyetlerde geçen konuyla ilgili fiillerin önce sözlükteki kullanım ve anlamlarına işaret edilmiş, sonra âyette kazandığı anlam ve kullanıldığı vezin tahlil edilmeye çalışılmıştır. Analiz yöntemiyle de fiilin kendi vezninin dışında kullanımı neticesinde ortaya çıkabilecek anlam değişiklikleri incelenmiştir. Bu çalışmada şu sorulara cevap verilecektir: 1-Sülâsî mücerred fiile yapılan ziyadeler, fiilde ne tür şekil ve anlam değişikliğine sebep olmaktadır? 2-Aynı fiilin âyetlerde sülâsî mücerred veya mezid kullanımının manaya yansımaları ve vezin değişikliğine sebep olan amil nedir? Aynı fiilin Nisâ Sûresinde sülâsî mücerred ve sülâsî mezidinin if'âl, tef'îl, mufâ'ale, ifti'al, tefâ'ul, istif'al vezinlerinde kullanıldığı görülmektedir. Âyetlerdeki bazı fiiller mezide dönüştüğünde lâzımlıktan müteaddîliğe geçmekte; müteaddî olanlarda ise mef'ûl sayısı artmaktadır. Fiillerin hangi vezinde kullanıla-

cağı ise bağlama göre şekillenmekte, kastedilen manayı ifade etmeye en uygun olan veznin âyetlerde seçildiği görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili ve Belâgatı, Nisâ Sûresi, Sarf, Sülâsî Mücerred Fiil, Mezîd Fiil, Analiz.

THE USE OF A VERB IN SURAH NISÂ IN BOTH THREE LETTER VERB AND DERIVED VERB AND THE ANALYSIS OF CHANGES IN MEANING

Abstract

The Holy Qur'an performs an important function in the preservation of the Arabic language to the present day. Because the Qur'an contains all the features of literate Arabic and is at the peak of eloquence. For this reason, the most important source of ıstishhâd in Arabic is the Qur'an. The rules in Arabic also have an important place in understanding the Qur'an. One of these rules is the issue of mujarrad and mezîd in verbs. Mujarrad refers to the root form of the word, while mezîd refers to the increase of letters to the root. In Arabic, verbs are divided into two as mujarrad and mezîd in terms of the number of letters. Mujarrad is a verb with at least three and at most four letters, all of which are composed of their original letters. The one with three letters is called sulâsî mujarrad and the one with four letters is called rubâî mujarrad. Mazîd is a verb to which one or more letters are added to the original letters; a verb, including the suffixes, cannot have more than six letters. Sulâsî mujarrad verbs consist of three letters and have six forms. Sulâsî mazîds are made by adding one letter, two letters, and three letters. Sulâsî mazîd consists of rubâî, ifâl, tafîl, and mufâale meter. When a sulâsî mujarrad al-major verb is transferred to ifâl and tafîl, it turns into a mujaddî, and verbs that take a mefûl become two-mefûl. The tafîl part also indicates that an action is done a lot. The imperfective mufâala, on the other hand, usually refers to the joint performance of an action between two or more people. Sulâsî mazîd humasi consists of infi'al, if'ilal tefe'ul, and ifti'al tefâ'ul. In these patterns, some changes in the meaning of the verbs occur. Infi'al, the verb ceases to be a conjunctive verb and its mef'ul becomes the verb. The infi'ilal tense is made from necessary verbs. It is mostly used to show the excess of color and defect. The tafâ'ul tense transforms the taf'il tense into mutâva'at, and sometimes it can also signify gradualism. The tafâ'ul tense refers to the joint performance of an action between two or more people. It differs from the tafâ'ala tense in that in this tense two people are agents by attribution, whereas in the tafâ'ala tense one of them is the agent and the other is the object. The tense of ifti'al includes many meanings such as acquisition, possession, work and demand, partnership, and mutawa'at (reflexivity). Although there are four forms of sulâsî mazîd sudâsî, the most commonly used form, istifâl, expresses more of a demand and request. Sometimes this form is also used for the transition from a state, whether figurative or literal. This pattern also contains metaphor. The other forms are ifilâl, ifivwâl, ifilâl. These patterns indicate strength in meaning to the extent of the addition to the original. Language scholars state that additions to the root of words are reflected as an increase in meaning. In order to investigate the changes in the meaning of a sulâsî mujarrad verb when it turns into a mazîd form and to contribute to a better understanding of the harmony of words and meaning in the Qur'an within the scope of I'jâz al-Qur'an studies, the study titled "The Use of a Verb as Both Sulâsî Mujarrad and Mazîd in Sûrah al-Nisâ and the Analysis of the Changes in Meaning" was prepared. As a method, first, the verses in which a sulâsî mujarrad verb is used in both its mujarrad and sulâsî mazîd forms were identified, and the wording and meanings of the sample verses were mentioned together. First, the usage and meanings of the relevant verbs in the

verses were pointed out in the dictionary, and then the meaning of the verb in the verse and why it was used in that verse were analyzed. With the analysis method, the changes in meaning that may arise as a result of the use of the verb outside of its own verb form are analyzed. This study will answer the following questions: 1-What kind of changes in form and meaning are caused by the additions made to the sulâsi mujarrad verb? 2-What is the reason for the reflection of the meaning of the use of the same verb in the verses in sulâsi mujarr or mezîd and the change of meter? It is seen that the same verb is used in Sûrah al-Nisâ in the meter of if'âl, taf'il, mufâ'ale, ifti'âl, tafâ'ul, and istif'âl of sulâsi mujarrad and sulâsi mazîd. When some of the verbs in the verses are transformed into mazîd, they change from necessity to mutadîd, and in the mutadîd ones, the number of makaf'ul increases. The tenses in which the verbs are used are shaped according to the context, and it is seen that the tenses most suitable for expressing the intended meaning are chosen in the verses.

Keywords: Arabic Language and Rhetoric, Sûrah al-Nisâ, Morphology, Stem Verb, Derived Verb, Analysis.

GİRİŞ

Arapçanın günümüze kadar ulaşmasında öncelikle Kur'an-ı Kerim, sonra hadisler, Araplara ait nesir ve şiirleri rivayet eden güvenilir ravilerin büyük rolü olmuştur.¹ Kuşkusuz bunda en büyük katkı Kur'an'a aittir. Çünkü o, fasih Arapçanın bütün özelliklerini barındırır ve belâğatin zirvesindedir. Ayrıca Kur'an hem ezber hem de yazılı olarak bizlere ulaşmış, bu nedenle o, Arapçanın en önemli istişhâd kaynağı kabul edilmiştir.² Kur'an-ı Kerim, Arapçanın en önemli koruyucu unsuru olurken; diğer taraftan kullandığı dil ve üslupla da muhataplarının dikkatini çekmiştir. Bu kapsamda Kur'an'ın dil yapısı ve üslubu hakkında geçmişte İcâzül-Kur'an³ ve Me'âni'l-Kur'an⁴ isimlerini taşıyan birçok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalarla Kur'an'daki dil ve üslup incelikleri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Ancak Kur'an bir derya gibidir. Onun üzerinde ne kadar çalışma yapılırsa da her dönem yeni hususlar tespit edilebilmektedir. Diğer çalışmalara katkıda bulunmak ve sûre özelinde hâlâ araştırılacak hususlar olması nedeniyle “*Nisâ Sûresi'nde Bir Fiilin Hem Sülâsi Mücerred Hem de Mezîd Kullanımı ve Mânâ Değişikliklerinin Analizi*” isimli bu çalışma hazırlanmıştır. Bu araştırmayla Nisâ Sûresinde aynı fiilin sülâsi mücerred ve

¹ Mustafa el-Galâynî, *Cami'ü'd-durûsi'l-Arabiyye* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2007), 8.

² Abdülkadir Ömer el-Bağdâdî, *Hizânetu'l-edeb ve lubbu lisâni'l-Arab*, thk. Abdüsselam Harun (Kahire: Âlimu'l-Kutub, 1988), 18; Muhammed Semir Necib el-Lebedî, *Eseru'l-Kur'an ve'l-kirâat fi'n-nahvi'l-Arabi* (Kuveyt: Dâru'l-Kutubi's-Sakâfiyye, 1978), 31.

³ Ebû Bekr Muhammed el-Bakillânî, *İcâzu'l-Kur'an li Bâküllânî*, thk. es-Seyyid Ahmed Sakar (Mısır: Dâru'l-Meârif, 1954).

⁴ Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ, *Me'âni'l-Kur'an*, thk. Ahmed Yusuf Necâti-Muhammed Ali en-Neccâr (Mısır: Matbaa Dâru'l-Kutubi'l-Mısriyye, 1955).

mezîd kullanımının manaya etkisi tespit edilmeye çalışıldığı gibi aynı fiilin farklı bablarda kullanılmasının sebebi de tahlil edilmeye çalışılmıştır.

Araştırmada yöntem olarak önce konuyla ilgili fiillerin geçtiği âyetlerin metin ve mealleri zikredilmiştir, sonrada bu fiillerin sözlükteki kullanım ve anlamları ve âyetteki anlamlarına işaret edilmiştir. Analiz yöntemiyle de fiilin sülâsî ve mezîd kullanımı neticesinde ortaya çıkabilecek anlam değişiklikleri tahlil edilmiştir.

İmkanlar ölçüsünde yapılan araştırmalar neticesinde konuyla ilgili şu çalışmalara ulaşılmıştır:

Türkiye’de Betül Kıray tarafından 2018 tarihinde (*Arapça’da Mezîd Fiiller ve Kur’an-ı Kerîm’deki Kullanımları Son On Beş Cüz*) isimli yüksek lisans tezi hazırlanmıştır. Araştırmacı, tezin adında geçtiği gibi son on beş cüzdeki kullanımları ele almış fakat aynı fiilin sülâsî ve mezîd kullanımı ve aralarındaki mânâ farkı diye bir hususu incelememiştir.⁵

Muhammed Kebir Osman tarafından “*el-Fi’lu’s-Sulâsiyyul-Mezîd bi Harfeyn ve Delâletuhû fi’l-Kur’an*” isimli bir makale hazırlanmıştır. Araştırmacı çalışmasında sadece iki harf ilaveli sülâsinin mezîd kullanımını ele almış ve Kur’an’dan genel birkaç örnek sunmuş fakat sülâsî mücerred ve mezîdinin kullanımıyla ilgili bir kıyaslama yapmamıştır.⁶

Bu çalışmada şu sorulara cevap verilecektir: 1-Sülâsî mücerred fiile yapılan ziyadeler, fiilde ne tür şekil ve anlam değişikliğine sebep olmaktadır? 2-Aynı fiilin âyetlerde sülâsî mücerred ve mezîd kullanımının manaya yansımaları ve vezin değişikliğine sebep olan amil nedir?

Arapçada, dil ve yazıyı hatadan korumak için dil ile ilgili ilimler ortaya çıkmıştır. Bunlar arasında sarf, i’rab, me’ânî, bedî, beyân, arûz, kâfiye, hitâbet, inşâ, edebiyat tarihi gibi birçok ilim sayılabilir. Bunların en önemlisi sarf ve i’rab ilmidir ki bugün nahiv olarak isimlendirilmektedir.⁷ Ayrıca tarihi süreç içerisinde sarf ve nahiv ilmi, kırâat ilmiyle beraber, ilahi kelâmın muhafazası ve âyetlerin manalarının sahih bir şekilde anlaşılmasında çok önemli fonksiyonlar üstlenmiştir.⁸

Kur’an’ın doğru anlaşılması için bilinmesi lazım olan dil bilimlerinden biri de sarf ilmidir. Kelimelere doğru anlam verebilmek için kelimenin sarf (morfoloji) boyutunun doğru tespit edilmesi gerekir. Sarf ilmi, Arapçada-ki kelimelerin yapısını inceler ve bir kelimenin çekim yoluyla farklı lafız

⁵ Betül Kıray, *Arapça’da Mezîd Fiiller ve Kur’an-ı Kerîm’deki Kullanımları Son On Beş Cüz* (Çanakakale: 18 Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018).

⁶ Muhammed Kebir Osman, “*el-Fi’lu’s-Sulâsiyyu’l-Mezîd bi Harfeyn ve Delâletuhû fi’l-Kur’an*”, *SUST Journal of Humanities Dergisi* 1/18 (2017),18-31.

⁷ Galâyînî, *Cami’ü’d-durûsi’l-Arabiyye*, 7.

⁸ Aydın Kudat, “Kur’an Kiraatı ile Arap Dilbilimi Münasebeti Üzerine”, *Turkish Studies-Comparative Religious Studies*, 15/1 (Mart-2020), 66.

ve mânâlara dönüşümünü ortaya çıkarır.⁹ Kelimelerdeki bu değişikliği dil alimleri şöyle ifade etmişlerdir: *Yapıdaki değişiklik ve fazlalık ister sarf, ister nahiv açısından olsun genellikle mânâ değişimine delâlet eder.*¹⁰ Yapıdaki değişikliğin mânâya etkisine (ضَارِبٌ vuran/ ضَرَابٌ çokça vuran) kelimeleri örnek verilebilir. Birinci sözcük ism-i fâ'il; ikincisi mubâlağa kalıbındadır. Mübâlağa vezninin anlamı daha kuvvetlidir.¹¹

Sarfın kapsamına giren isim ve fiillerin yapılarıyla ilgili hususlarda Kur'an'da birçok misal bulunmaktadır. Örneğin, Fil Sûresi son âyetteki (يَأْكُلُ/yenmiş) kelimesi, ism-i mef'ûle; Bakara 183. âyetteki (يُضْرَبُ/yazıldı) fiilinin bu şekliyle kullanımı, malum sülâsinin meçhule dönüşmesine dair örneklerden biridir. Araştırma konusu "*Nisâ Sûresinde Aynı Fiilin Sülâsî ve Mezîd Kullanımı*" ile sınırlı olduğu için bu çalışmada sadece fiillerin sülâsî mücerred ve mezîd yönü üzerinde durulacaktır.

1-HARF SAYISI BAKIMINDAN ARAPÇADA FİİLLER

Arapçada fiiller harf sayısı bakımından mücerred ve mezîd olarak ikiye ayrılmaktadır. Mücerred, bütün harfleri aslı harflerinden oluşan, ek yapılmamış, yalın haldeki fiildir. En az üç, en fazla dört harften oluşmaktadır. Üç harften meydana gelene sülâsî mücerred; dört harften oluşana rubâî mücerred denir. Mezîd ise aslı harflerine bir veya birden fazla harf ilave edilen fiildir ki ilaveler dâhil bir fiil, altı harften fazla olmaz.¹²

Sülâsî mücerred fiiller üç harften oluşur ve altı kalıbı vardır. Sülâsî mezîdler ise bir harf, iki harf, üç harf ilave edilerek yapılır. Sülâsinin mezîd rubâî fiillerinin üç babı vardır. Birincisi, sülâsî fiilin başına fethalı bir hemze ilave edilerek yapılır. (إِنْفَعَالٌ/يُنْفَعِلُ/أَنْفَعَلٌ) İkincisi, sülâsî fiilin aynı'l-fiilinin (orta harfinin) şeddenmesiyle yapılır. (تَنْفَعِيلٌ/يَنْفَعِلُ/فَعَّلَ) Üçüncüsü, sülâsinin fâ'ül fiili ile aynı'l-fiili arasına (birinci harf ile ikinci harfin arasına) bir elif eklenerek elde edilir. (مُفَاعَلَةٌ/يُفَاعِلُ/فَاعَلَ)

Sülâsinin mezîd humâsî vezninin beş tane babı vardır. Birincisi infî'âl veznidir ki sülâsî fiilin başına *esreli elif* ve *sakin nûn* harfi ilave edilerek yapılır. (إِنْفَعَالٌ/يَنْفَعِلُ/أَنْفَعَلٌ) İkincisi if'îlâl babı, kök fiilin başına *kesralı elif* ve

⁹ Abdulkâhir el-Cürçânî, *el-Miftâh fi's-sarf*, thk. Ali Tefik (Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, 1987), 27; Ahmed b. Muhammed el-Hamlâvî, *Şeza'l-arf fi fenni's-sarf*, thk. Yusuf Ali Bedevî (Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1995), 33.

¹⁰ Ebü'l-Feth Osmân İbn Cinnî, *el-Hasâis*, thk. Muhammed Ali en-Neccâr (Mısır: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, ts.), 3/268; Muhammed İsmail, *Kavaidü's-sarf bi uslûbi'l-asr* (Mısır: Dâru'l-Menar, 2000), 19.

¹¹ Cemâlüddin Osman İbnü'l-Hâcib, *el-Kâfiye fi ilmi'n-nahv ve ş-şâfiye fi ilmi't-tasrif*, thk. Sâlih Abdülazîm (Kahire: Mektebetu'l-Edeb, ts.), 41.

¹² Cürçânî, *el-Miftâh fi's-sarf*, 37-45; Hamlâvî, *Şeza'l-arf fi fenni's-sarf*, 45; Hacı Mehmed Zihni, *el-Muntehab ve'l-muktedab fi kavâidi's-sarf ve'n-nahv* (İstanbul: Marifet Yayınları, ts.), 485.

son harf şeddelenerek elde edilir. (أَفْعَلٌ / يَفْعَلُ / افْعَلَالٌ) Üçüncüsü tefâ'ul babıdır. Aslı fiilin başına *fethalı te* ve orta harfin aynısının ilavesiyle elde edilir. (تَفَعَّلَ / تَفَعَّلَ / تَفَعَّلَ) Dördüncüsü tefâ'ul babı, fiilin başına *fethalı te* ve ikinci harften önce *elif* eklenir. (تَفَاعَلَ / تَفَاعَلَ / تَفَاعَلَ) Beşincisi ifti'âl babı, fiilin başına *kesralı elif*, ikinci harfinden önce *fethalı te* getirilerek yapılır. (أَفْتَعَلَ / يَفْتَعِلُ / افْتَعَلَالٌ)

Sülâsî mezîd sūdâsinin dört vezni olmasına rağmen en çok kullanılanı istif'âl kalıbıdır. Kök fiilin başına (أَسْت) *kesralı elif*, *sükunlu sin* ve *fethalı te* harfi getirilerek yapılır. (أَسْتَفَعَلَ / يَسْتَفْعِلُ / اسْتَفْعَالٌ) İkincisi if'îlâl, baş tarafına *bir hemze*, aynü'l-fiili ile lâmü'l-fiili arasında *bir elif ilavesi* ve lâmü'l-fiilin tekrarıyla olur. (أَفْعَالٌ / يَفْعَالٌ / افْعِيَالٌ) Üçüncüsü İf'ivvâl, asli fiilin başına *bir hemze*, aynü'l-fiil ile lâmü'l-fiil arasında *şeddeli bir vav* ilave edilir. (أَفْعَوَالٌ / يَفْعَوَالٌ / افْعَوَالٌ) Dördüncüsü İf'îâl, başına *bir hemze*, aynü'l-fiil ile lâmü'l-fiil arasında *bir vav*, aynü'l-fiil cinsinden bir harf ilave edilmekle elde edilir. (أَفْعَوَعَلَ / يَفْعَوَعِلُ / افْعَوَعَالٌ)¹³ Bir fiil sülâsî mezîd olduğunda ne tür şekli değişikliklere maruz kaldığı yukarıda izah edilmişti. Mânâ değişikliği de şöyle özetlenebilir:

1.1. İf'âl Bâbı (إفْعَالٌ)

1-Üç harfli bir fiilin bu kalıba aktarılmasının amacı, lâzım (mef'ül almayan) bir fiili müteaddî (mef'ül alan) yapmaktır. Örneğin (خَرَجَ/çıktı) fiili lâzımdır. İf'âl veznine (أَخْرَجَهُ/onu çıkardı) aktarıldığında fiil müteaddî olmaktadır. Yani fiil, mef'üle sahip olmaktadır.¹⁴ Fiil, müteaddî (geçişli) ise bu vezne aktarma onu iki mef'üllü yapar. Örneğin (فَهَمَ) fiili (الدَّرْسَ الطَّالِبُ فَهَمَ / Öğrenci dersi anladı) denildiğinde bir mef'ül alırken, fiil if'âl veznine dönüştürüldüğünde iki mef'ül almaktadır. Meselâ (الدَّرْسَ الطَّالِبِ الْمُعَلِّمُ أَفْهَمَ / Öğretmen öğrenciye dersi anlattı) cümlesindeki (أَفْهَمَ) eylemi. Fiil iki mef'üllü ise bu vezne girdiğinde üç mef'ül almaktadır. Örneğin, (عَلِمَ) fiili, iki mef'ül alan fiillerdendir (أَعْلَمْتُ بِكَرَامَةِ بَكْرٍ / Bekir'in itaatkâr olduğunu bildim). Fakat if'âl veznine dönüştüğünde (أَعْلَمْتُ مُحَمَّدًا بِكَرَامَةِ بَكْرٍ / Muhammed'e Bekir'in itaatkâr olduğunu bildirdim) şeklinde olunca mef'ül sayısı üçe çıkmaktadır.

2-Bu vezin bir mekân veya vakte girmeyi ifade edebilir. Örneğin, (صَبَّاحَ) kelimesi bu vezne dönüştüğünde (فَلَانٌ أَصْبَحَ / Filan kişi sabahladı), (العِرَاقَ) sözcüğü bu babda kullanıldığında ise (فَلَانٌ أَعْرَقَ / Falan kişi Irak'a girdi) şeklinde mânâ kazanması olmaktadır.¹⁵

¹³ İbnü'l-Hâcib, *el-Kâfiye*, 62-64; Galâyini, *Camiu'd-durûsi'l-Arabiyye*, 150-153.

¹⁴ Ebu'l-Bekâ İbn Yaîş, *Şerhu't-tasri'î'l-mulûki*, thk. Fahreddin Kabâve (Haleb: el-Mektebetu'l-Arabiyye, 1973), 68.

¹⁵ Hulusi Kılıç, *Arapça Dil Bilgisi Sarf* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2005), 19.

3- İf'âl babı bazen sayrûret yani bir halden bir hale geçme durumunu ifade eder. Örneğin, (فُلَانٌ أَصْبَحَ / *Fılan kişi sabahladı*).

4- İf'âl babındaki kelime bazen de sülâsi ile aynı anlamı içerir. Misal, (جَدٌّ / *işte çabaladı*), (أَجَدٌّ / *işte çabaladı*).¹⁶

1.2. Tef'îl Bâbı (تَفْعِيلٌ)

Bu bab, çokluk, genellikle de mübâlağa ve abartıya işaret eder. Örneğin (جَوَّفَ / *çok dolaştı, çok döndü*) fiilleridir. Bu bab ayrıca bir şeyin uzun sürdüğüne de işaret eder. Örneğin (قَطَعَ) fiili, (قَطَعَ) fiilinden daha uzun zamanda eylemin yapıldığına işaret eder.¹⁷ Tef'îl babı sürenin uzunluğu ve vakit almayı içerirken, if'âl kalıbında bu ayrıntı görülmez. Örneğin birine bir şeyi haber vermek için (أَعْلَمَ) fiilini (مُسَافِرًا خَالِدًا مُحَمَّدًا أَعْلَمْتُ / *Muhammed'e Halid'in misafir olduğunu bildirdim*) kullanırken bir şeyi öğretmeyi ifade etmek için (أَلَّحَسَابَ أَعَلَّمْتَهُ) if'âl veznini kullanamayız. Fakat fiili tef'îl vezninde (أَلَّحَسَابَ عَلَّمْتَهُ) / *Ona hesabı öğrettim* zikrederiz.¹⁸ Çünkü hesap öğrenme ve öğretme eylemi hemen gerçekleşmemekte, vuku bulması için süreyle ihtiyaç duyulmaktadır.

1.3. Müfâ'ale Bâbı (مُفَاعَلَةٌ)

Bu vezin çoğunlukla iki veya çok kişi arasındaki bir işin müşterek yapılmasını ifade eder. Bu birliktelik birini, fiilin esas fâili yaparken, diğerini de onun mef'ûlü kılar.¹⁹ Örneğin, (بَنَ أَمْرًا / *Ben onu öldürdüm*) cümlesi şu mefhumu içermektedir: *Ben onu öldürmeye çalışırken o da direndi fakat öldürmeyi ben gerçekleştirdim*. Bu cümle (بَنَ أَمْرًا / *Ben onu öldürdüm*) şeklinde söylenildiğinde mef'ûlün herhangi bir mücadelede bulunmadığı anlaşılmaktadır.²⁰ Bazende bu vezin örnekte olduğu gibi (بَنَ أَمْرًا / *hırsızını cezalandırdım*) işin bir kişi tarafından yapıldığına delalet eder.²¹

1.4. İnfî'âl Bâbı (إِنْفِعَالٌ)

Bu bab genellikle mutâva'at manası için gelir. Mutâva'at fiilin müteaddî olmaktan çıkması yani mef'ûlün, fâil konumuna geçme halidir. Örneğin (كَسَرْتُهٗ / *Onu kırdım*) cümlesinde (كَسَرَ) fiilinin mef'ûlü (هُ) muttasıl zami-

¹⁶ İbn Yaiş, *Şerhu't-tasri'î'l-mulûki*, 69-70; Kılıç, *Arapça Dil Bilgisi*, 19.

¹⁷ İbn Yaiş, *Şerhu't-tasri'î'l-mulûki*, s.70-71.; Fâdil es-Sâmerrâi, *es-Sarfu'l-Arabi ahkâmun ve meânin* (Şam: Dâru İbn Kesir, 2013), 30.

¹⁸ Fâdil es-Sâmerrâi, *Belağatu'l-kelime fi't-ta'biri'l-Kur'ani* (Şam, Dâru İbn Kesir, 2016), 66.

¹⁹ İbn Yaiş, *Şerhu't-tasri'î'l-mulûki*, 73.

²⁰ Kılıç, *Arapça Dil Bilgisi*, 19.

²¹ Ebü'l-Abbâs Muhammed el Müberrid, *el-Muktedab*, thk. Muhammed Abdulhâlik Uzayme (Kahire: Cumhuriyye Mısır el-Arabiyye Vizâratü'l-Evkâf, 1994), 2/98.

ri iken, fiil infi'âl veznine dönüştüğünde (انكسر / O kırıldı) muttasıl zamir cümlelerin fâili olmaktadır.²²

1.5. İftiâl Bâbı (فُعَالًا)

Bu vezin birçok anlam içermektedir, bunlardan biri, bir şeyi edinme ve sahip olma mânâsıdır. Örneğin, (اِخْتَدَمَ/hizmetçi edindi) fiilidir. Yine bu bab bazen çalışma ve talep ifade etmektedir. Misal (اِكْتَسَبَ / kazanma ve çalışmayı istedi) fiilleridir. Bazı fiillerde ortaklık ifade eder. Örneğin, cümledeki (وَسَعِيدٌ خَالِدٌ اِخْتَصَمَ / Halit ve Sait ihtilaf ettiler.) (اِخْتَصَمَ) fiilidir. Yine mutâva'at (dönüşlülük) ifade eder. Örneğin, (دَلَوًا مَلَأْتُ / Kovayı doldurdum) cümlesinin fiili müteaddî iken (الدَّلُوُ اِمْتَأَّ) / Kova doldu denildiğinde cümlelerin mef'ûlü olan (الدَّلُوُ) sözcüğü fâile dönüşmektedir. Yapıdaki fazlalığın genellikle mânaya etki ettiği göz önüne alındığında (افْتَعَلَ) veznindeki hemze ve te'nin ifade ettiğini fiilin sülâsî hali (فَعَلَ) ifade edemez. Misâl (اِقْتَدَرَ/قَدَرَ) fiilleridir. (اِقْتَدَرَ) fiili (قَدَرَ) ye göre daha şiddetli yapmayı ifade etmektedir. Kamer Sûresi 42. âyetteki kullanım (مُقْتَدِرٌ عَزِيزٌ اِخَذَ فَاخَذْنَا هُمْ كُلَّهَا بَايَاتِنَا كَذَّبُوا) “Onlar onlar bütün âyetlerimizi yalanladılar, biz de onları üstün ve güçlü olana yaraşır biçimde yakaladık.” konuyla ilgili örneklerden biridir. Burada (قَادِرٌ) yerine (مُقْتَدِرٌ) kullanılmıştır. İşin büyüklüğü ve şiddetini ortaya koymak için fiil, sülâsînin ism-i fâili yerine ifti'âl babının ism-i fâili kalıbında gelmiştir.²³

1.6. İf'ilâl Bâbı (اِفْعَالًا)

Bu bab çoğunlukla renk ve kusurun fazlalığını göstermek için kullanılır. Lâzım fiillerden yapılıdır. Örneğin (اَبْيَضٌ / اِحْمَرٌ) fiilleridir, anlam olarak beyazlık ve kırmızılık kuvvetlendi demektir.

1.7. Tefe'ul Bâbı (تَفَعُّلًا)

Bu bâb tef'ûl veznini mutâva'ata dönüştürür. Örneğin, (كَسَّرْتَهُ/Onu kırdım) fiilindeki muttasıl zamir (هُ) cümlelerin mef'ûlü iken fiil bu baba dönüşünce (تَكَسَّرَ/kırıldı) ifadenin fâili olmaktadır. Bu bâb bazen sürece, diğer bir tabirle tedriciliğe delalet edebilmektedir. Örneğin (عَلَّمْتَهُ/Ona öğrettim) fiili tefe'ul babına aktarıldığında (تَعَلَّمَ/öğrendi)'ye dönüşmektedir. Çünkü öğrenme, öğretmeye göre daha uzun soluklu bir süreçtir. Yine bu vezin örnekte olduğu gibi (تَصَبَّرَ/katlandı) zorluk ve mücadeleye de delâlet etmektedir.

²² Cemâlüddin Osman İbnü'l-Hâcib, *Mecmûatu's-şâfiyye fi ilmi't-tasrif ve'l-hat*, thk. Muhammed Abdüsselam Şahin (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2014), 1/70.

²³ Sâmerrâi, *es-Sarfu'l-Arabî*, 31-32.

1.8. Tefâ'ul Bâbi (تَفَاعُلٌ)

(تَفَاعُلٌ/savaştı) örneğinde olduğu gibi bu bâb iki veya daha çok kişi arasında bir eylemin müşterek yapılmasına delâlet eder. Bu bâbın müfâ'ale vezninden farkı, bu vezinde iki kişi atıf suretiyle fâil iken müfâ'ale vezninde biri fâil, diğeri mef'ûl konumundadır. Örneğin (تَنَاصَرَ/مُحَمَّدٌ عَلِيٌّ تَنَاصَرَ/Ali ve Muhammed yardımlaştılar.) cümlesinde (تَنَاصَرَ) fiilinin fâili (عَلِيٌّ وَمُحَمَّدٌ) kelimeleridir. Müfâ'ale babında ise örnekte olduğu gibi (عَمْرًا زَيْدٌ ضَارَبَ/Zeyd Amr ile dövüştü.) Zeyd cümlelinin fâili; Amr ise mef'ûlü konumundadır.²⁴

1.9. İstif'âl Bâbi (اِسْتِفْعَالٌ)

Bu bâbda kullanılan fiiller daha çok talep ve istek ifade etmek için kullanılır. Örneğin, (اِسْتَكْتَبَ yazmasını istedi) fiilidir. Bazen mecazi veya hakikî olsun bir halden geçiş için de bu vezin zikredilir. Hakikiye örnek (اِسْتَحْجَرَ Çamur taşlaştı.) ifadesi; mecaza örnek (يَسْتَنْسِرُ بِأَرْضِنَا الْبِغَاثَ إِنَّ) Kuşlar memleketimizde kartallaştılar.) cümlesidir.²⁵ Yani güç ve kuvvette kartal gibi oldular demektir. Aslında Biğas kuşları, türlerinin en zayıfıdır. Yine bu kalıp mübâlağa da içermektedir. Örneğin, Yusuf Sûresi 82. âyette (مِنْهُ اسْتَيْسُوا فَلَمَّا) Ondan ümitlerini kesince görüşmek üzere bir kenara çekildiler.) geçen (اِسْتَيْسُوا) fiilidir. (يَسَّ) fiili âyette istif'âl babına dönüşerek ümitsizlik konusunda zirveye ulaştılar anlamını içermiştir.²⁶

1.10. İf'ivvâl ve İf'îlâl Bâbları (اِفْعِيَالٌ / اِفْعِيَالٌ)

İki vezinde asıllarına yapılan ilave miktarınca mânâda kuvvetliliğe işaret eder. İf'ivvâl veznine örnek olan (اِعْشَوْشَبَ/ çok yeşillendi) fiili, sülâsî hali (عَشَبَ) fiiline göre daha çok yeşermeyi içermektedir. İf'îlâl babına örnek olan (اِحْمَرَّ) fiili, kendisiyle benzer anlamı içeren (اِحْمَرَّ/حَمْرٌ) fiillerinden daha çok kızarmayı ifade etmektedir.²⁷

2. NİSÂ SÛRESİNDE BİR FİİLİN HEM SÛLÂSÎ MÜCERRED HEM DE SÛLÂSÎ MEZÎD KULLANIMI

Bu bölümde Nisâ Sûresinde aynı fiilin hem sülâsî mücerred hem mezîd kullanımına değinilecektir. Mezkûr sûrede bir fiilin hem sülâsî hem de

²⁴ Kılıç, *Arapça Dil Bilgisi*, 23-33.

²⁵ İbnü'l-Hâcib, *Mecmûatu'ş-şâfiyye*, 1/70.

²⁶ Sâmerrâi, *es-Sarfu'l-Arabî*, 32-33.

²⁷ Ebu'l-Bekâ İbn Yâiş, *Şerhu'l-mufassal li'z-Zemahşeri*, thk. Bedi' Yakub (Lübnan: Dâru'l-Küttübü'l-İlmiyye, 2001), 4/443.

mezîd olarak if'âl, tef'îl müf'âale, infî'âl, ifti'âl, if'ilâl, tefe'ul, tefâ'ul, istif'âl vezinlerinde geldiği görülmektedir.

2.1. Sülâsî ve İf'âl Vezninde Kullanılan Fiiller

Nisâ Sûresinde (ضَلَّ/خَرَجَ/دَخَلَ/صَلَّى/حَضَرَ/أَمِنَ) fiilleri sülâsî mücerred ve sülâsî mezîd hallerinden if'âl babında kullanılmıştır.

Örnek 1: (أَمِنَ) Fiilinin Sülâsî Mücerred Kullanımı

قَوْمَهُمْ وَيَأْمَنُوا يَا مُنُوكُمْ أَنْ يُرِيدُوا الْآخِرِينَ سَتَجِدُونَ

*Hem sizden hem de kendi topluluklarının karşısında güvende olmak isteyen başka kimseleri de bulacaksınız.*²⁸

“Elif, mim, nûn” harflerinden oluşan (أَمِنَ) sözcüğünün iki anlamı vardır: Birincisi kalbin sükûn bulması, ikincisi tasdikdir.²⁹ es-Sihah'ta ise (أَمِنَ) sözcüğünün sadece kendini güvende hissetme anlamı zikredilmektedir.³⁰ Bu fiil, tef'îl (أَمِنَ) babında temin etmek, sigortalama; ifti'âl (اتَّمَنَ) babında ise güvenmek, emanet etmek; istif'âl (استَأْمَنَ) vezninde, sığınma korunma talep etme anlamlarına gelmektedir.³¹ Bu fiilin Nisâ Sûresinde sadece sülâsî mücerred ve mezîd hâli if'âl babında kullanılmıştır.

(أَمِنَ) fiili âyette muzari gaib çoğul (يَأْمَنُونَ) şeklinde kullanılmıştır. Başındaki nasb edatı أَنْ nedeniyle fiildeki nûn harfi düşmüştür. Çünkü fiil, ef'âlî hamsedendir. Bunlarda nasbın alâmeti nûn harfinin düşmesiyle gerçekleşir.³² Nisâ Sûresi 4. âyette Esed, Gatafan kabilelerinden veya Benu Abdiddâr oğullarından bahsedilmektedir. Bu topluluklar Müslümanlardan emin olmak için Medine'ye gelip Müslüman olduklarını ilan etmişler, fakat yurtlarına geri geldiklerinde tekrar küfre dönmüşlerdir.³³ Konu kendini güvende hissetmek olunca olay (أَمِنَ) fiiliyle ifade edilmiştir.

(أَمِنَ) Fiilinin İf'âl Kalıbında Kullanımı

الْآخِرِ بِالْيَوْمِ وَلَا بِاللَّهِ يُؤْمِنُونَ وَلَا النَّاسِ رِجَاءَ أَمْوَالِهِمْ يُنْفِقُونَ وَالَّذِينَ

*Ve onlar Allah'a ve âhîret gününe inanmadıkları halde mallarını, insanlara gösteriş için harcayanlardır.*³⁴

(أَمِنَ) fiili âyette muzari gaib çoğul (يُؤْمِنُونَ) şeklinde gelmiştir. Başındaki

²⁸ Kur'an Yolu Meâli, çev. Hayrettin Karaman “vd.” (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2015), en-Nisâ 4/91.

²⁹ Ahmed İbn Fâris, *Mekayisu'l-luğa*, thk. Abdüsselam Muhammed Harun (Beyrut: Dâru'l-Cil, ts.),133.

³⁰ İsmail b. Hammâd el-Cevherî, *es-Sihâh*, thk. Muhammed Muhammed Tamir (Kahire: Dâru'l-Hadis, 2009), 56.

³¹ İbrahim Mustafa, vd. *el-Mucemu'l-vasîf*, Mısır: Darud'Da've, ts.), 57.

³² Muhammed el-Antâkî, *el-Minhâc fi'l-kavâid ve'l-i'râb* (Beyrut, Dâru'ş-Şerki'l-Arabî, ts.), 35.

³³ Abdullah b. Ömer b. Muhammed el-Beyzâvî, *Tefsîru'l-Beyzâvî*, thk. Muhammed Muhyiddin el-Asfar (Beyrut: Dâru'l-Marife, 2013), 251.

³⁴ en-Nisâ 4/38.

nefiy lâmi nedeniyle fiilin anlamı olumsuzla dönüşmüştür. Kelimenin aslı (أَمِنَ) iki hemzelidir, ikincisi yumuşatılmış ve (أَمِنَ) ilk harf hemze çekirli hale dönüşmüş, anlam olarak iman ve tasdik mânâsı içermiştir.³⁵ Âyette olaya konu olan kişiler, İslam'ın yükselişini engellemek için mallarını infak eden Mekke'li müşriklerdir. Bu kişiler mallarını sırf kendilerine cömert densin diye harcamaktadırlar.³⁶ İnfak ameliyesini Allah ve Resulüne inançlarından dolayı yapmamaktadırlar. Söz konusu âyette bu kişilerin inançsızlığını bildirmek için fiil, if'âl babında olumsuz kullanılmıştır.

Örnek 2: (حَضَرَ) Fiilinin Sülâsî Mücerred Kullanımı

مَعْرُوفًا قَوْلًا لَهُمْ وَقَوْلُوا مِنْهُ فَارْزُقُوهُمْ وَالْمَسَاكِينَ وَالْيَتَامَى الْقُرْبَىٰ أُولُوا الْقِسْمَةَ حَضَرَ وَأَدَا

*Akrabalar, yetimler ve yoksullar miras taksimine gelirlerse onları da mirastan rızıklandırın ve onlara güzel söz söyleyin.*³⁷

Âyette geçen (حَضَرَ) fiili, mazi müfret, gaib tekil sigada gelmiştir. Sülâsinin birinci babından olduğu gibi (جَاءَ) fiilinin anlamını içermektedir. Bu fiil if'âl (أَحْضَرَ) babına dönüştüğünde anlamı getirmek olur. Nisâ Sûresi 128. âyette bu vezin (أَحْضَرَ) şeklinde meçhul kullanılmış ve bir şeye meyletmeyi ifade etmiştir. (حَضَرَ) fiili, mufâ'ale babına dönüştüğünde bir toplulukla konuşmak ve onlarla oturmak anlamına gelir. Bu fiilin tef'îl (حَضَرَ) kullanımı da vardır ki hazırlama anlamına gelmektedir.³⁸ Mezkûr âyette, ölünün yakınlarından miras düşmeyenler, fakirler ve yetimler miras paylaşımının olduğu mekâna gelmeleri durumunda onlara mirastan bir şeyler verilmesi talep edilmektedir.³⁹ Mevzu, gelme konusunu içerdiği için fiil sülâsî haliyle kullanılmıştır.

(حَضَرَ) Fiilinin İf'âl Kalıbında Kullanımı

وَأَحْضَرَتِ الْأَنْفُسُ الشُّحَّ وَإِنْ تُحْسِنُوا وَتَتَّقُوا فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا

*Nefisler ise cimriliğe meyillidir. Eğer iyilik yapar ve sakınırsanız, şüphesiz, Allah, yapmakta olduklarınızdan haberi olandır.*⁴⁰

(أَحْضَرَتِ) fiili âyette mazi meçhul müennes gaib sigada kullanılmış, bir şeye meyletme ve bir şeyi bir şeye yöneltme anlamına gelmektedir.⁴¹ Buradaki fiilin meçhule dönüşmesi Arapların insan fıtratıyla ilgili fiilleri genellikle meçhul sigada kullanmasından kaynaklanmaktadır. Örneğin (بِفُلَانَةٍ شَغَفَ) / birine tutuldu denilir. (أَعْطَى) fiili (أَعْطَى) gibi iki mefûl alan fiillerdendir.⁴²

³⁵ Cevherî, *es-Sihâh*, 56.

³⁶ Ebü'l-Kâsım Mahmûd ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf* (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2012), 267.

³⁷ en-Nisâ 4/8.

³⁸ Mustafa, *el-Mucemu'l-vasit*, 224.

³⁹ Muhammed Ali es-Sabûnî, *Safvetu't-tefâsir* (Beyrut: Dâru'l-Kur'âni'l-Kerim, 1981), 1/260.

⁴⁰ en-Nisâ 4/128.

⁴¹ Mustafa, *el-Mucemu'l-vasit*, 224.

⁴² Muhammed Tâhir İbn Aşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr* (Tunus: ed-Dâru't-Tûnisiyye, 1984), 5/217.

Örnek 3: (صَلِيَ) Fiilinin Sülâsî Mücerred Kullanımı:

إِنَّ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ أَمْوَالَ الْيَتَامَىٰ ظُلْمًا إِنَّمَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ نَارًا وَسَيَصْلَوْنَ سَعِيرًا

Yetimlerin mallarını haksızca yiyenler şüphesiz karınlarına ancak ateş doldurmaktalar. Onlar alevlenmiş ateşe gireceklerdir.⁴³

(صَلِيَ) fiili (صَلَا) şeklinde yazıldığında dua anlamına geldiği gibi Allah'a nisbet edilirse merhamet anlamını da içermektedir. Bu kelimenin aynü'l-fiili (صَلِيَ) şeklinde kesralı okunduğunda ateşe koyma, girme anlamına gelmektedir. Örneğin النَّارَ الرَّجُلُ صَلَّى / *Adam ateşe tutuldu* yani yandı demektir. Bu fiilin mezîdi (صَلَّى / أَصَلَّى) şeklinde if'âl ve tef'îl kalıbında gelmektedir. O vakit anlam *ateşe attı* olmaktadır.⁴⁴ Âyetteki (يَصْلَوْنَ) fiili (صَلَّى) fiilinin muzarisi ve yapı olarak (رَضِيَ) gibidir. Bu fiilin harfi cerri genellikle hafzedilir, sonraki isim nasb olur.⁴⁵ Bu âyet ve öncesinde vurgulanan husus, yetimlerin mallarının haksız yere yenilmemesi ve çarçur edilmemesi, aksi halde bu hususa riayet edilmediği durumda neticesinin ateş olduğudur.⁴⁶ İnsanın önüne şöyle bir tablo sunulmaktadır: Yetimin malını heba eden kimse bizzat ateşini kendisi hazırlamakta ve içine girmekte, iki durumda da fâil kendisidir. Muhatabın kendi içinde hesaplaşmasını daha iyi yapması için fiilin if'âl vezni yerine sülâsî olarak kullanıldığını söylemek mümkündür.

(صَلَّى) Fiilinin İf'âl Babında Kullanımı

وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ عُدْوَانًا وَظُلْمًا فَسَوْفَ نُصَلِّيهِ نَارًا وَكَانَ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرًا

Kim haddi aşarak ve haksızlığa saparak bunu yaparsa onu ateşe koyacağız ve bu Allah'a çok kolaydır.⁴⁷

Mezkûr âyetteki (نُصَلِّيهِ) kelimesi (صَلِيَ) fiilinin if'âl veznine dönüşümüdür. Çekimi (أَصَلَّى / يُصَلِّي / إِصْلَاءٌ) şeklinde gelmektedir. Fiil bu vezne aktarılmakla müteaddiliği artırılmış olup “onu ateşe atacağız.” şeklindeki anlamıyla iki mefûlün bih almıştır.⁴⁸ Bahse konu âyetin öncesinde “*Ey iman edenler! Mallarınızı aranızda haksızlıkla yemeyin*” denilerek Müminlere uyarı yapılmaktadır. Burada ise haddi aşanın Allah tarafından ateşe konulacağı belirtilmiştir. Cümlelerin son bölümünde de “*bu Allah'a çok kolaydır*” denilmiştir. Bu iki cümle arasındaki uyumu sağlamak için (صَلِيَ) fiilinin mezîd kullanıldığı zikredilebilir. İfade mezîd yerine sülâsî olarak (نَارًا يُصَلِّي فَسَوْفَ) *Ateşe girecek.*) şeklinde olsaydı cümlede Allah'ın haddi aşanları cezalandırması vurgulanmaz, zulmedenlerin kendilerinin ateşe gireceği belirtilmiş olurdu.

⁴³ en-Nisâ 4/10.

⁴⁴ Cevherî, *es-Sihâh*, 651.

⁴⁵ İbn Aşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 4/255.

⁴⁶ Celâlüddin es-Suyûtî, *ed-Durru'l-mensûr fi't-tefsiri bi'l-me'sûr* (Lübnan: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2010), 2/220-221.

⁴⁷ en-Nisâ 4/30.

⁴⁸ İbn Aşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 5/90.

Ayrıca son cümleyle de uyumlu olmazdı. Çünkü burada “*bu iş Allah’a çok kolaydır*” denilmektedir.

Örnek 4: (دَخَلَ) Fiilinin Sülâsî Mücerred Kullanımı

وَمَنْ يَعْمَلْ مِنَ الصَّالِحَاتِ مِنْ ذَكَرٍ أَوْ اُنْثَىٰ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَأُولَٰئِكَ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ وَلَا يُظْلَمُونَ نَقِيرًا

Erkek veya kadın, mümin olarak, kim yararlı işler işlerse, onlar cennete girerler, onlara zerre kadar zulmedilmez.⁴⁹

(دَخَلَ) fiilinin (دَخُولًا/يَدْخُلُ) şeklinde muzari ve mastar çekimi vardır. Sülâsinin birinci babındandır. Bu fiil bir mekânın içine girmeyi ifade eder. Fiil (الْبَيْتَ دَخَلْتُ) örnekte olduğu gibi harfi cersiz kullanıldığı gibi harfi cerli (الْبَيْتَ إِلَيَّ دَخَلْتُ) de ifade edilebilir, ikisi de sahihtir. Mekâna işaret eden dağ, çarşı, ev, mescid gibi kelimeler yönelme ifade eden (إِلَى) harfi cerri olmadan da kullanılabilir. Örneğin (الْوَادِيَّ دَخَلْتُ) *vadiye girdim*/ (الْبَيْتَ دَخَلْتُ) *eve girdim* / (الْجَبَلَ صَعَدْتُ) *dağa tırmandım*) cümleleridir. Bu fiil if’âl veznine dönüştürüldüğünde fiil müteaddî olmaktadır. (الْجَنَّةَ أَدْخَلْتُهُ) *Onu cennete girdirdim*) dediğimizde fiil mef’ûl almaktadır. İfadedeki mef’ûl (هُ) muttasıl zamiridir. Bu fiilin yine (تَدَخَّلَ السَّمِيءَ) örneğinde olduğu gibi tefe’ul babında kullanımı da mevcuttur. Bu şekildeki kullanımla bir şeye yavaş yavaş karışma ifade edilir.⁵⁰

Âyetteki (يَدْخُلُونَ) fiili (دَخَلَ) eyleminin muzari gaib çoğulu sigasıdır. Burada cennete girme anlamında kullanılmıştır.⁵¹ İman şartıyla kadın erkek fark etmeksizin hayır işleyenlerin cennete gireceği bildirilmiştir. Girme eylemini ifade içinde fiil (يَدْخُلُونَ) sülâsî muzari kipte kullanılmıştır. Muzari üslupla eylemin gelecekte gerçekleşeceğine delalet edilmiştir. İbn Kesîr (ö. 120/738), Ebû Amr (ö. 154/771), Ebû Bekir (ö. 193/809) (يَدْخُلُونَ) fiilindeki ya harfini zamme, ha harfini fethalı (يَدْخُلُونَ) şeklinde okumuşlardır.⁵² Yani fiil, if’âl babı meçhul vezne dönüşmektedir. Bu kırâate göre okunduğunda anlam (فَأُولَٰئِكَ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ) *onlar cennete girdirilecekler* şeklinde olmaktadır. Bu durumda müminler cennete girme eyleminin öznesi değil, nesnesi konumuna girecektir. Onların cennete kendilerinin girmeleri değil, başkası tarafından girdirilmeleri vurgulanmış olacaktır.

(دَخَلَ) Fiilinin İf’âl Babında Kullanımı

وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَنُدْخِلُهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا

⁴⁹ en-Nisâ 4/124.

⁵⁰ Cevherî, *es-Sihâh*, 363.

⁵¹ Celâlüddin el-Mahallî- Celâlüddin es-Suyûtî, *Tefsîru’l-Celâleyn* (İstanbul: Yasin Yayın Evi, 2014), 97.

⁵² Beyzâvî, *Tefsîru’l-Beyzâvî*, 261.

*İman edip dünya ve âhiret için faydalı işler yapanları, içinde ebedî kalmak üzere, altından ırmaklar akan cennetlere koyacağız.*⁵³

Mezkûr âyette müminlerin cennete girdirilmesi if'âl vezninde ifade edilmiş, fiilin başında tekid için (س) edatı getirilmiştir. Yine fiil mütekellimin çoğul sigasında kullanılmıştır. Buna tazim nûn'u denir.⁵⁴ Aynı sûrenin 118. âyetinde şeytan “Kullarından belli bir pay alacağım, onları mutlaka saptıracağım, onları boş kuruntulara kaptıracağım” demek suretiyle kendini özne yapmaktadır. Bu âyette Allah ona cevap vermekte ve onun tersi olarak iman eden ve salih amel işleyeni cennete girdireceğini ifade etmektedir. Bu nedenle fiilin mezîd haliyle kullanıldığı zikredilebilir.

Örnek 5: (خَرَجَ) Fiilinin Sülâsî Mücerred Kullanımı

وَلَوْ أَنَّا كَتَبْنَا عَلَيْهِمْ أَنْ اقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ أَوْ اخْرُجُوا مِنْ دِيَارِكُمْ مَا فَعَلُوهُ إِلَّا قَلِيلٌ مِنْهُمْ

*Şayet onlara kendinizi öldürün yahut memleketlerinizden çıkın diye emretmiş olsaydık, çok azı müstesna bunu yapmazlardı.*⁵⁵

(مَخْرَجَ) fiilinin (مَخْرَجًا/مَخْرَجًا/مَخْرَجًا) şeklinde çekimi gelmektedir. (مَخْرَجًا) hem masdar hem de ism-i mekan anlamı içermektedir. Fiile bir hemze ilave edilince eylem (أَخْرَجَ) şeklinde olur, lâzım olan fiil müteaddî hale dönüşür ve çıkardı anlamını içerir.⁵⁶ Bu fiilin tefe'ul babı (تَخْرَجَ) eğitimde bir alandan mezun olmayı veya bir okulu bitirmeyi ifade eder. İstif'âl (اسْتَخْرَجَ) babına dönüştüğünde hüküm çıkarmak elde etmek anlamlarına gelir.⁵⁷

Bu âyet Allah Resulünün hükmüne rıza göstermeyen münafıklar ve Yahudilerin “Müslümanlar ne kadar aptal hem Muhammed'e inanıyorlar hem de hükmüne rıza göstermiyorlar. Bize peygamberimiz kendimizi öldürmeyi emretmişti. Bizden yetmiş bin kişi bu işi yaptı.” demeleri üzerine o mecliste bulunan Sabit b. Kays'ın “bize emredilseydi bizde yapardık” demesi üzerine inmiştir. Âyet bu sahabeyi tasdik, münafıkları kınamak için inmiştir.⁵⁸ Konu bizzat kişilerin kendi istekleriyle yurtlarından çıkmaları olunca fiil sülâsî kullanılmıştır. Fiil if'âl babıyla zikredilseydi kişilerin kendilerinin değil, başkalarının onları çıkarması ifade edilmiş olurdu.

(خَرَجَ) Fiilinin İf'âl Vezninde Kullanımı

يَقُولُونَ رَبَّنَا اأَخْرَجْنَا مِنْ هَذِهِ الْقَرْيَةِ الظَّالِمِ أَهْلِهَا

*Derler ki: Rabbimiz, bizi halkı zalim olan bu şehirden çıkar.*⁵⁹

Âyette (أَخْرَجَ) fiili, if'âl vezninin emir (أَخْرَجْ) sigasında gelmiştir. Fiil if'âl

⁵³ en-Nisâ 4/122.

⁵⁴ İbn Aşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 4/268.

⁵⁵ en-Nisâ 4/66.

⁵⁶ Cevherî, *es-Sihâh*, 311.

⁵⁷ Mustafa, *Mucemu'l-vasît*, 267-268.

⁵⁸ İbn Aşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 5/113-114.

⁵⁹ en-Nisâ 4/75.

babına dönüşmekle lâzım olmaktan çıkıp müteaddî hale dönüşmüştür. Âyette müminler rablerine dua etmekte ve kendilerinin ehli zalim olan beldeden çıkarılmalarını istemektedirler. Çünkü bu belde küfrün beldesi olup ve halkı inananların buradan çıkışını engellemişlerdi.⁶⁰ Mevzu bahis cümlenin siyakında mustaz'af ve zayıflardan bahsedilmekte ve müminlere “*neden çaresiz erkekler, kadınlar ve çocuklar uğrunda savaşıyorsunuz?*” diye uyarı yapılmaktadır. Bu bölümde ise mazlumların nidası yer almaktadır. Bu kişiler buldukları yerlerden kendileri çıkmaya güç yetiremedikleri için Allah'tan kendilerini oradan çıkarmasını talep etmektedirler. Bağlama uygun olarak fiil sülâsî mezîd kullanılmıştır.

Örnek 6: (ضَلَّ) Fiilinin Sülâsî Mücerred Kullanımı

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ أُوتُوا نَصِيبًا مِّنَ الْكِتَابِ يَشْتُرُونَ الضَّلَالََةَ وَيُرِيدُونَ أَن تَضَلُّوا السَّبِيلَ

*Kendilerine kitaptan nasip verilenleri görmez misin? Sapıklığı satın alıyorlar ve sizin de yoldan çıkmanızı istiyorlar.*⁶¹

(ضَلَّ) fiilinin sülâsî olarak (ضَلَّ/يُضِلُّ/ضَلَّ) çekimi vardır. Aslı (ضَلَّ), fakat aynı cinsten iki harf beraber olduğu için idgam yoluyla fiil muza'af hale dönüşmüştür. Boşa gitmek ve helak olmak anlamlarına gelir. Fiilin (ضلال/ضلالة) masterları, doğru yolda olmanın zıttıdır. Bu fiil, if'âl veznine dönüştüğünde (إِضْلَالٌ/يُضِلُّ/أَضَلَّ) şeklinde çekimi vardır. Helak etme ve bir şeyi yoldan çıkarma anlamlarına gelmektedir.⁶² Yine bu fiil tef'îl babına dönüştüğünde (تَضَلُّوا/يُضِلُّوا/ضَلَّوا) şekline dönüşmektedir. (ضَلَّ) fiili de aynı (أَضَلَّ) fiili gibi “yoldan çıkarırdı” demektir.⁶³

(ضَلَّ) fiili ayette (تَضَلُّوا) muzari muhatap çoğul şekliyle kullanılmıştır. Ayette “*Ehl-i kitap sizin hak yoldan çıkmanızı istemektedir.*” denilmektedir.⁶⁴ Ehl-i kitabın sapıklığı satın almaları nedeniyle yoldan çıktıkları âyette belirtilmektedir. Aynı durumun müslümanlar için de vuku bulmasını ehl-i kitap temenni etmekteydi.⁶⁵ Bu nedenle fiilin sülâsî mücerred kullanıldığı söylenebilir. İfadede fiil sülâsî yerine mezîd kullanılsaydı anlam (أَنْ وَيُرِيدُوا السَّبِيلَ يُضِلُّوا onlar sizi saptırmak istiyorlar) şeklinde olurdu. Bu durumda ehl-i kitabın temennisi değil, etkin olarak inananları yoldan çıkarma çalışmaları öne çıkarılmış olurdu.

(ضَلَّ) Fiilinin İf'âl Vezninde Kullanımı

سَبِيلًا لَهُ تُجَادَ فَالَنَ اللَّهُ يُضِلُّ وَمَنْ اللَّهُ أَضَلَّ مِنْ تَهَدُوا أَنْ تُرِيدُوا

⁶⁰ Sabûnî, *Safvetu't-tefâsir*, 1/290.

⁶¹ en-Nisâ 4/44.

⁶² Cevherî, *es-Sihâh*, 682-683.

⁶³ Mustafa, *Mucemu'l-vasît*, 586.

⁶⁴ Mahallî- Suyûtî, *Tefsîru'l-Celaleyn*, 84.

⁶⁵ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 269.

*Allah'ın saptırdıklarını doğru yola getirmek mi istiyorsunuz? Allah'ın saptırdıkları için asla doğruya yol bulamazsın.*⁶⁶

Ayette (ضَلَّ) fiili if'âl vezninde (يُضِلُّ/أَضَلَّ) şeklinde kullanılmıştır. Yani fiilin hem mazi hem de muzari çekimidir. Fiil, if'âl veznine aktarılmakla müteaddî hale gelmiştir. Bu âyet Uhut savaşına katılmayan veya Medine'ye hicret edip hava şartları veya memleket hasreti nedeniyle Mekke'ye geri dönen kişiler, ya da müslüman olduklarını ifade eden ve hicretten geri kalan bir topluluk hakkında inmiştir. Bu kişilerin İslam'a girip girmedikleri konusunda Müslümanlar ihtilafa düşmüşlerdir.⁶⁷ Söz konusu âyette Allah hidayet işinin kendi elinde olduğunu bildirmek için (ضَلَّ) fiillerini mezîd kullandığı söylenebilir. Bu âyette birinci fiil, if'âl babı yerine sülâsî vezinde (كُنْتُمْ تُضِلُّونَ وَمَنْ ضَلَّ مِنْهُمْ يَضِلُّ وَمَنْ يَضِلْ كَفَرًا كَفَرَتْ يَدَاكَ وَمَا عَلَيْكَ أَمْرٌ مَّا يَفْعَلُ بَدْرًا يُضِلُّونَ) kendisi saptan ve Allah'ın saptırdığı kişileri hidayete mi erdirmek istiyorsunuz?) gelseydi ne tür mana değişikliği olurdu? Cümledeki ilk (ضَلَّ) fiili sülâsî olursa saptımanın fâili bizzat kendisi olurdu. Halbuki âyetin ilk cümlesinde hâlbuki kendileri hak ettikleri için Allah onları küfre geri çevirmiştir denilmektedir. Yaptıkları nedeniyle Allah'ın tekrar küfre döndürdüğü kişilerden bahsedilmektedir. Son bölümde ise Allah'ın küfürlerinde hüküm verdiği kişileri kim hidayete erdirebilir denilmektedir.⁶⁸ (أَضَلَّ) fiilinin âyette siyak ve sibak nedeniyle sülâsî kullanılmadığı söylenebilir.

2.2. Sülâsî ve Tef'îl Vezninde Kullanılan Fiiller

Bu bölümde fiillerin sülâsî ve mezîd tef'îl babında kullanımını sadece (حَكَمَ) ve (كَفَرَ) fiillerinde görülmektedir.

Örnek 1: (حَكَمَ) Fiilinin Sülâsî Mücerred Kullanımı

بِهِ يَعِظُكُمْ نِعْمًا اللَّهُ إِنْ بِالْعَدْلِ تَحْكُمُوا أَنَّ النَّاسَ بَيْنَ حَكْمَتِهِمْ وَإِذَا

*İnsanlar arasında hüküm verdiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emreder. Allah size ne güzel öğütler veriyor.*⁶⁹

(حَكَمَ) kelimesi “ha, kef ve mim” aslî harflerinden oluşur ve bir şeyi engellemeye delalet eder. Karar vermenin amacı da zulmü engellemektir. Hayvanın dizginine (حَكْمَةً) denir. Çünkü o hayvanı engeller, bunun için şu tabir kullanılır: (وَأَحْكَمْتَهَا الدَّابَّةَ حَكْمَتُ) /Hayvanı dizginledim) Akılsızın elinden tutulduğunda şöyle denilir: (وَأَحْكَمْتَهَا السَّفِيهَ حَكْمَتُ) /Akılsızı yönlendirdim) Diz-

⁶⁶ en-Nisâ /88.

⁶⁷ Beyzâvî, *Tefsîru'l-Beyzâvî*, 251.

⁶⁸ Sabûnî, *Safvetut-tefâsîr*, 1/295.

⁶⁹ en-Nisâ 4/58.

gine kıyasla hikmette cehaleti engellediği için (تَحْكِيمًا فَلَانًا حَكْمًا/Filancayı istediği şeyden engelledim) denilmektedir.⁷⁰

(حَكْمًا) fiilinin (حُكْمًا/يُحْكِمُ/حَكَمَ) şeklinde sülâsi çekimi vardır. Anlamı hüküm vermektir. Karar işi lehte veya aleyhte olabilir, bu nedenle (وَحَكْمًا /لَهُ حَكْمًا) ve (وَحَكْمًا /لَهُ حَكْمًا) / lehinde veya aleyhinde hüküm verdi) denir. Hüküm verme hikmetle ilgili olduğu için hikmet sahibine hakîm denilmektedir. Bu ifadeyle kişinin işlere ehil olduğu anlaşılır. Bu fiilin tef'îl vezni herhangi birini malında yetkili kılmak için (حَكَمْتُهُ/مَالِي فِي حَكْمَتِهِ) kullanılır. Bu fiilin ifti'âl kalıbı (أَحْكَمْتُ) hakemlik yapması için başvurmak anlamına gelir. Yine tef'â'ul babı olan (تَحَكَّمْتُ) aynı anlamı içermektedir.⁷¹ Bu fiilin tef'îl (حَكَمَ) babındaki anlamı birini hüküm verme konusunda yetkili kılmayı ifade eder.⁷²

Âyette insanlar arasında adaletle hükmetme emredilmektedir.⁷³ Konu hüküm verme olunca eylem (حَكَمَ) fiili, mazi muhatab çoğul (حَكَمْتُمْ) ve muzari muhatab çoğul (تَحْكُمُوا) şekliyle ifade edilmiştir. Muzarinin başındaki nasb edatı bulunması nedeniyle vücûb olarak muzarinin sonundaki nûn düşmüştür.

(حَكَمَ) Fiilinin Tef'îl Babında Kullanımı

بَيْنَهُمْ شَجَرَ فِيمَا يَحْكُمُونَ حَتَّىٰ يُؤْمِنُوا لَا وَرَبِّكَ فَلَا

*Hayır, Rabbine yemin olsun ki, aralarında çıkan ihtilaf hususunda seni hakem kılincaya kadar iman etmiş olamazlar.*⁷⁴

Âyetin inişine sebep olan kişi ile ilgili rivayetlerde farklı varyantlar olsa da hepsinin ortak noktası kendini müslüman tanımlayan, fakat Allah Resulünün verdiği karardan memnun olmayan kişidir. Bu şahıs peygamberin verdiği karara razı olmamakta ve problemi başka kişilere arz etmeye çalışmaktadır. Bu nedenle bu kişi Hz. Muhammed'in hükmüne razı oluncaya kadar İslam dairesinin dışında tutulmaktadır.⁷⁵ Konu hakem tayin etme olunca (حَكَمَ) fiili tef'îl vezninde kullanılmıştır. İfade fiil sülâsi şekliyle gelseydi anlam (بَيْنَهُمْ شَجَرَ فِيمَا يَحْكُمُونَ) Aralarındaki anlaşmazlık konusunda sana hüküm verinceye kadar) olurdu. Bu durumda karar verme insanlara bırakılır, onlardan sadece neticelerini peygambere aktarmaları istenirdi. Fakat bir önceki âyette (Biz her bir peygamberi, Allah'ın izniyle, ancak kendisine itaat edilmesi için gönderdik.) denilmesi mevzunun bizzat peygamberin hakem

⁷⁰ İbn Fâris, *Mekâyisü'l-luga*, 91.

⁷¹ Cevherî, *es-Sihâh*, 270.

⁷² Mustafa, *Mucemu'l-vasît*, 234.

⁷³ Ebu'l-A'lâ el-Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'ân*, çev. Muhammed Han Kayanî "vd." (İstanbul: İnsan Yayınları, ts.), 1/370.

⁷⁴ en-Nisâ 4/65.

⁷⁵ Suyûtî, *ed-Durru'l-mensûr*, 2/322-323.

tain edilmesi ve ona itaat edilmesi olduğu anlaşılmaktadır. Bu nedenle bahse konu âyette fiilin sülâsî halinin kullanılmadığı söylenebilir.

Örnek 2: (كَفَّرَ) Fiilinin Sülâsî Mücerred Kullanımı

بِهِ يُكْفِرُوا أَنْ أَمُرُوا وَقَدْ الصَّاعُوتِ إِلَى يَتَحَاكَمُوا أَنْ يُرِيدُونَ

*Onu tanımamaları kendilerine emredildiği halde tâgütun önünde mahkemeleşmek istiyorlar.*⁷⁶

(كَفَّرَ) fiili asli harfleri “kaf, fe ve ra” dan oluşan sahih bir fiildir. Başlıca anlamı örtmektir. Elbiseyle zırhını örten kişiye (كَفَّرَ قَدَّ/O zırhını gizledi) denir. Yine Araplar çiftçi için (كَافِرٌ) tabirini kullanırlardı. Çünkü o toprakla tohumu örtmektedir. (الْكَفْرُ) sözcüğü diğer taraftan imanın zıttı için kullanılır. Çünkü küfür hakkı gizlemektedir. Yine nimetlere nankörlükte böyledir, onda da gizleme ve inkâr vardır.⁷⁷ Bu sözcük imanın zıttı ve nimetlere nankörlüğü kapsar. Kişinin inançsızlığını ifade için (كُفِرَ بِاللَّهِ كَفْرًا قَدَّ/O Allah'ı inkâr etti) denir. Araplar her şeyi örtene ve gizleyene kafir demişlerdir. Yine karanlık gece, denizler ve çiftçi için bu tabiri kullanmışlardır.⁷⁸ Bu fiilin tef'îl babında kullanımı olan (كَفَّرَ) ise efendisine ruku gibi tazimle eğilme anlamı içerdiği gibi bir şeyi verme ve örtme bağışlama manasına da geldiği gibi ayrıca bir kişiye kafirliği nisbet etme vardır.⁷⁹ Ayette (كَفَّرَ) fiili (يُكْفِرُوا) muzari gaib çoğul şekliyle kullanılmıştır. İnkâr etme anlamındadır.⁸⁰ Tabir sülâsî yerine tef'îl babıyla aktarılsaydı (يُكْفِرُوهُ أَنْ أَمُرُوا وَقَدْ) *Onlara onu affetmeleri veya onu kafir görmeleri emredilmişti* tağutu inkâr hususu ifade edilmemiş olurdu.

(كَفَّرَ) Fiilinin Tef'îl Babında Kullanımı

كِرِيمًا مُدْخَلًا وَنَدْخَلَكُمْ سِيَاتِكُمْ عَنْكُمْ نَكْفَرُ عَنْهُ تَنْهَوْنَ مَا كَبَّاتِرٌ تَجْتَنِبُوا أَنْ

*Yasaklanan büyük günahlardan kaçınırsanız sizin küçük günahlarınızı örteriz ve sizi değerli bir yere girdiririz.*⁸¹

Mezkûr âyette konu, büyük günahlardan kaçınıldığında diğer küçük günahların af olunacağı meselesidir.⁸² Hadislerde büyük günahlarla ilgili rakamlar zikredilmektedir. Örneğin bir hadiste büyük günahın yedi olduğu belirtilmektedir.⁸³ Fakat küçük günahların adedi ile ilgili rakam zikredilmemektedir. Bu da küçük günahların çokluğuna işaret etmektedir.⁸⁴ Bu nedenle ayetteki (كَفَّرَ) fiili (نَكْفَرُ) tef'îl babında muzari mütekellim çoğul

⁷⁶ en-Nisâ 4/60.

⁷⁷ İbn Fâris, *Mekâyisu'l-luga*, 191.

⁷⁸ Cevherî, *es-Sihâh*, 1003.

⁷⁹ Mustafa, *Mucemu'l-vasît*, 843

⁸⁰ Sabûnî, *Safvetu't-tefâsîr*, 1/285.

⁸¹ en-Nisâ 4/31.

⁸² İbn Aşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 5/26.

⁸³ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 171.

⁸⁴ Ahmed Hatibe, *Şerhu't-terğîb ve't-terhib li'l-Munzirî*, 35.

vezninde gelmektedir. Çünkü bu bâbta çokluk anlamı vardır. İfade sülâsi vezinde olsaydı (سَيَاتِكُمْ عَنْكُمْ نَكْفُرُ) günahlarınızı örteriz.) tef'îl veznindeki gibi günahı çokça affetmeyi ifade etmeyecekti.

2.3. Sülâsî ve Müfâ'ale Vezninde Kullanılan Fiiller

Sûrede müfâ'ale vezninde sülâsîsi ile sadece (قَتَلَ) fiili kullanılmıştır. (قَتَلَ) fiili de mezîd olarak sadece müfâ'ale vezninde gelmiştir.

(قَتَلَ) Fiilinin Sülâsî Mücerred Kullanımı

مُؤْمِنَةٌ رَقَبَةٌ فَتَحْرِيرُ خَطَا مُؤْمِنًا قَتْلٌ وَمَنْ خَطَا إِلَّا مُؤْمِنًا يَقْتُلُ أَنْ لِمُؤْمِنٍ كَانَ وَمَا

Hata dışında, bir müminin bir mümini öldürmesinin gerekçesi olamaz. Hata ile bir mümini öldüren kimsenin, mümin bir köle âzat etmesi gerekir. en-Nisâ 4/92.

(قَتَلَ) fiili “öldürdü” anlamını içerdiği gibi bazen “lanet beddua” anlamında da kullanılır. Örneğin, (فَلَانَا اللَّهُ قَتَلَ) /Allah şerrini defetsin) denir. Yine bir kişinin açlık ve susuzluğunu giderdiğini belirtmek için bu fiil kullanılır. Örneğin bu cümledeki (أَجْعَاهُ /Açlık ve susuzluğunu giderdi.) (قَتَلَ) fiilinin kazandığı anlamlardan bir diğeri de (قَتَلْتُ الشَّرَابَ /içeceği karıştırdım) örneğinde görüldüğü gibi (مَزَجَ / karıştırdı) anlamında kullanılmasıdır.⁸⁵ Bu fiilin mezid olarak if'âl, tef'îl, müfâ'ale, ifti'âl, tefâ'ul vezninde kullanımı vardır. İf'âl babında öldürme işini başkasına yaptırma, tef'îl babında ise öldürme eyleminin çokluğu ve mübalağa vardır. Tefâ'ul ve ifti'âl vezni karşılıklı öldürmeyi içerir. Müfâ'ale vezninde bu fiilin (قَاتَلَ /يُقَاتِلُ /مُقَاتَلَةٌ /قِتَالًا) çekiminin yanı sıra savaşıma, çarpışma, savunma ve koruma anlamları vardır. Bu bab dua veya beddua anlamında da kullanılır. Örneğin (اللَّهُ قَاتَلَهُ) Allah lanet etsin demektir. Münafikûn Sûresi 4. âyetteki şu ifade görüşümüzü desteklemektedir. (يُؤْفِكُونَ آلِي اللَّهِ قَاتَلَهُمْ) Allah onları kahretsin! Haktan nasıl da yüz çeviriyorlar!⁸⁶

Bahse konu âyette bir müminin hata dışında başka bir mümini öldürmeyeceği ve yanlışlıkla öldürme durumunda nasıl bir keffaretin uygulanacağı zikredilmiştir.⁸⁷ Bu olayı anlatmak için (قَتَلَ) fiilinin sülâsî kipte kullanıldığı düşünülebilir

(قَتَلَ) Fiilinin Mezîd Kullanımı

فَسَوْفَ يَغْلِبُ أَوْ فَيُقْتَلُ اللَّهُ سَبِيلَ فِي يُقَاتِلُ وَمَنْ بِالْآخِرَةِ الدُّنْيَا الْحَيَاةَ يَشْرُونَ الَّذِينَ اللَّهُ سَبِيلَ فِي فَلْيُقَاتِلْ عَظِيمًا اجْرًا نَوْتِيَه

Dünya hayatını âhiretle değiştirmek isteyenler Allah yolunda savaşsınlar.

⁸⁵ Cevherî, *es-Sihâh*, 916.

⁸⁶ Mustafa, *Mucemu'l-vasît*, 768.

⁸⁷ Mevdûdi, *Tefhimü'l-Kur'ân*, 1/389-390.

*Kim Allah yolunda savaşır da öldürülür veya galip gelirse biz ona büyük bir mükâfat vereceğiz.*⁸⁸

Mezkûr âyette ahirete talip olanların Allah yolunda savaşmaları istenmektedir.⁸⁹ Bu talep (فَاتَلَّ) fiilinin emri gaibi (لِيَقَاتِلَ) şeklinde ifade edilmiştir. Fiil sülâsî mücerred olarak kullanılırsa (فَلْيَقَاتِلْ اللَّهَ) *Allah yolunda öldürsünler*) anlamını ifade edecekti. Bu da bireysel öldürmeleri teşvik eder hale getirdiği gibi yeryüzünde düzen kalmayacak ve ortam kargaşaya teslim olmuş olacaktı. Ayrıca savaş bireysel bir olgu değil, en az iki grup arasında meydana gelen bir durumdur. Yine savaş bir kişinin karar verdiği bir şey değil, bir otoritenin ortaya koyduğu bir tutumdur.⁹⁰ Ayrıca (فَاتَلَّ) fiili sadece öldürmeyi içermez, çarpışma, savunma, koruma anlamlarını da kapsamaktadır. (فَاتَلَّ) fiili ise sadece öldürmeyi kan dökmeyi ifade etmektedir.

2.4. Tefâ'ul Bâbi

Bu vezinde sadece (حَكَمَ) fiili kullanılmıştır. Tef'ül babında bu fiilin sülâsî kullanımı geçtiği için burada tekrar zikredilmeyerek, sadece tefâ'ul babında kullanımına değinilecektir. Örneğin,

بِهِ يَكْفُرُوا أَنْ أَمَرُوا وَقَدَّ الطَّاغُوتِ إِلَى يَتَحَاكَمُوا أَنْ يُرِيدُونَ

*Onu tanımamaları kendilerine emredildiği halde tâgütun önünde mahkemeleşmek istiyorlar.*⁹¹

Âyetin iniş sebebi, münafık bir kişi ile bir Yahudi arasında çıkan ihtilaf olup bu konuda hakemin kim olacağı tartışmasıdır. Yahudi, meseleyi Hz. Muhammed'e taşımayı önermiş ancak münafık ise bu meseleyi Yahudilerin öncülerinden Kab b. Eşref'e götürmeyi talep etmiştir. Sonunda ikisi de Hz. Muhammed'e gitme konusunda anlaşmışlardır⁹² Konu birlikte hakeme başvurma olunca (حَكَمَ) fiili, tefâul vezinde kullanılmış ve âyette (يَتَحَاكَمُوا) eylemi, muzari gaib çoğul şekliyle gelmiştir. Başındaki nasp edatı (أَنْ) nedeniyle *nun harfi* hazf olunmuştur Burada ifade sülâsî şekliyle olsaydı anlam (الطَّاغُوتِ يَحْكُمُوا أَنْ يُرِيدُونَ) *Onlar tâğuta hüküm vermeyi istiyorlar*) olacaktı. O vakit anlam hüküm vermeye aracı olmayı içerecekti. Bu durumda mefhum olarak bir çelişki olmayacaktı. Çünkü başka inanç sahiplerine hüküm vermede herhangi bir beis yoktur. Örneğin Hz. Muhammed'e Yahudiler zina yapan birisinin cezasını sormuşlar o da onlara Tevrat'a göre cevap vermiştir.⁹³ Fakat cümlenin son bölümünde “*Tâğutu inkâr etmeleri*

⁸⁸ en-Nisâ 4/74.

⁸⁹ Sabûnî, *Safvetu't-tefâsir*, 1/289.

⁹⁰ Vehbe ez-Zuhayli, *İslam Fıkhu Ansiklopedisi*, çev. Ahmet Efe “vd.” (İstanbul: Risale, ts.), 8/182.

⁹¹ en-Nisâ 4/60.

⁹² Beyzâvi, *Tefsiru'l-Beyzâvi*, 242.

⁹³ Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *Sahih-i Buhârî*, çev. Abdullah Feyzi Kocaer (İstanbul: Hüner Yayın-

emredilmektedir” ifadesinden tağutun sorusuna cevap verme değil, ona hüküm sorma olduğu anlaşılmaktadır. Bu nedenle fiil sülâsî kullanılmamıştır. Beyan tef’îl babında (الطَّاعُونَ يُحْكَمُونَ أَنْ يُرِيدُونَ) zikredilseydi tarafların hepsinin tağut önünde muhakemeye bireysel anlamda razı olduğu anlaşılacaktı, hâlbuki ayetin nüzul sebebinden tarafların hepsinin değil, birinin tağutun hükmüne razı olduğu görülmektedir.

2.5. Sülâsî ve İfti’âl Vezninde Kullanılan Fiiller

Mezkûr sûrede bu babta (بَعِيَ / أَخَذَ / كَسَبَ) fiilleri kullanılmıştır.

Örnek 1: (كَسَبَ) Fiilinin Sülâsî Mücerred Kullanımı

(كَسَبَ) fiili aynı sûrede 111 ve 112 âyetlerde iki yerde geçer ve ikisinde de kullanım muzari vezindedir. Örneğin,

حَكِيمًا عَلِيمًا اللَّهُ وَكَانَ نَفْسَهُ عَلَىٰ يَكْسِبُهُ فَأَتَمَّا إِثْمًا يَكْسِبُ وَمَنْ

*Kim bir günah işlerse ancak onu kendi aleyhine işlemiş olur. Allah her şeyi bilen, büyük hikmet sahibidir.*⁹⁴

(كَسَبَ) eyleminin aslı “kaf, sin, be” harflerinden oluşan sahih bir fiildir. Bir şeyi isteme ve talep etmeyi içerir. Bunun sonucunda oluşan şey (كَسَبَ) dir.⁹⁵ Bu fiilin anlamı toplamayı ifade ettiği gibi rızık talep etmeyi de içermektedir. Sülâsî ve ifti’âl vezni (وَكَاتَسَبْتَهُ / شَيْئًا كَسَبْتُ) aynı manaya gelmektedir.⁹⁶ (كَسَبَ) fiili ehli için maişet ve rızık talep etme manasında kullanıldığı gibi Kur’anda bazı yerlerde günahı yüklenen, yapan anlamına da gelmektedir. Örneğin, Nisâ 112. âyetteki (كَسَبَ) fiili gibi (فَقَدْ بَرِيًّا بِهِ يَرْمُ ثُمَّ إِثْمًا أَوْ حَظِيَّةً يَكْسِبُ وَمَنْ) *Kim de bir hata veya günah işler, sonra onu bir suçsuzun üzerine atarsa şüphesiz ağır bir iftira suçunu ve apaçık bir günahı yüklenmiş olur.* (كَسَبَ) fiili if’âl veznine dönüştüğünde anlamı birine mal kazandırmada yardımcı olmayı ihtiva eder. İfti’âl babında ise çalışma, çabalama, malı kazanma ve günahı işleme anlamı vardır.⁹⁷

Ayette (يَكْسِبُ) muzari fiili günahı işleme anlamında kullanılmıştır. Fiilden sonra (إِثْمًا) kelimesinin gelmesi bu anlamı desteklemektedir.⁹⁸

(كَسَبَ) Fiilinin İfti’âl Vezninde Kullanımı

فَضْلَهُ مِنَ اللَّهِ وَسَلُّوا أَكْتَسَبْنَ مِمَّا نَصِيبٌ وَلِلنِّسَاءِ أَكْتَسَبُوا مِمَّا نَصِيبٌ لِلرِّجَالِ

*Erkeklerin de kazandıklarından nasipleri var, kadınların da kazandıklarından nasipleri var. Allah’ın hazinesinden isteyin.*⁹⁹

ları, 2003) “Menâkıb”, 61 (No. 1516).

⁹⁴ en-Nisâ 4/111.

⁹⁵ İbn Fâris, *Mekâyisü'l-luga*, 179.

⁹⁶ Cevherî, *es-Sihâh*, 998.

⁹⁷ Mustafa, *Mucemu'l-vasît*, 837.

⁹⁸ Sabûnî, *Safvetü't-tefâsir*, 1/303.

⁹⁹ en-Nisâ 4/32.

Mezkûr âyetin ilk cümlesinde *Allah'ın birbirinize karşı üstün kıldığı şeyleri istemeyin* diye insanlar uyarılmakta, diğer yandan bu bölümde ise “*Her kadın ve erkeğe çalışmaları neticesinde nasip ve üstünlük vardır. Allahtan haset ve temenniyle değil çalışarak fazilet isteyin denilmektedir.*”¹⁰⁰ İnsanın çalışarak elde ettiği şeyler daha çok uğraş ve çalışmaya delalet etmektedir. Bu nedenle çalışma eylemi ifti’âl babında (اَكْتَسَبُوا) şekliyle kullanıldığı söylenebilir. Çünkü bu vezinde çabalama ve uğraş anlamı sülâsiye göre daha yoğun işlenmiştir.

Bakara Sûresi 286. (لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَا اكْتَسَبَتْ) âyetteki (كَسَبَ) fiilinin hem sülâsî hem de ifti’âl vezninde kullanılması ile ilgili değerlendirmeleri aktarmak konunun daha iyi anlaşılmasına katkıda bulunacaktır. Bazı dilcilere göre (كَسَبَ/اَكْتَسَبَ)nin anlamı benzerdir. Âyetteki (اَكْتَسَبَ) fiili mutâva’at için değildir. (كَسَبَ) fiilinin hem sülâsi hemde İftiâl vezninde âyette kullanımı aynı şeyin tekrar edilmesini engelleme sanatı içindir. Şiirde de bu örnekler görülür. Örneğin, Nabîğa’nın (ö. 604 [?]) şu beyti: (فَحَمَلْتُ بُرَّةً وَاحْتَمَلْتُ فَجَارَ/ *ben iyilik, sen kötülük taşıdın.*) Beyitte (حَمَلَ) fiilinin hem sülâsî hem de mezîd kullanımı âyette olduğu gibi aynı şeyin tekrarını önlemek maksatlıdır. Âyette önce (كَسَبَ), sonra mutâva’atı (اَكْتَسَبَ) zikredilmiştir. (اَكْتَسَبَ) fiili, kötülüğü şeytanın emrettiğine işaret eder. Şeytan, insanı Allahtan uzaklaştırmak için çabalamakta ve onu günahlara sürüklemeye uğraşmaktadır. (كَسَبَ) fiilinin hayır için seçilmesi Allah’ın insanı fitrata yönlendirmesine işaret eder. Fitrat hayra alışık olarak yaratıldığı için iyi işleri yapmak için çok çabalamasına gerek yoktur.¹⁰¹ Zemahşeri ise (اَكْتَسَبَ) fiilinin çalışmaya ve uğraşmaya delalet ettiğini ifade etmekte ve konuyla ilgili açıklamasını şöyle sürdürmektedir: *Şer nefsin arzuladığı şeydir. Onu elde etmek için nefis çabalar. Bu nedenle şer için (اَكْتَسَبَ) fiili kullanılır.*¹⁰² Değerlendirmelerden şu anlaşılmaktadır ki ifti’âl babındaki kesb daha çok uğraş ve çabalamayı içermektedir

Örnek 2: (بَغَى) Fiilinin Sülâsî Mücerred Kullanımı

كَبِيرًا عَلِيًّا كَانَ اللَّهُ إِنْ سَبِيلًا عَلَيْهِنَّ تَبَغُوا فَلَا أَطَعَنَكُمْ فَاِنْ

*Eğer size itaat ederlerse onların aleyhine başka bir yol aramayın; çünkü Allah yücedir, büyüktür.*¹⁰³

(بَغَى) eylemi “be, gayn, ye” aslı harflerinden oluşan sülâsinin mu’tel nakıs kısmına giren bir fiildir. Birinci anlamı bir şeyi istemek, ikincisi fesat

¹⁰⁰ Beyzâvi, *Tefsiru'l-Beyzâvi*, 234.

¹⁰¹ İbn Aşûr, *et-Tahrîr vet'tenvîr*, 3/138-139.

¹⁰² Zemahşeri, *el-Keşşâf*, 171.

¹⁰³ en-Nisâ 4/34.

ve kötülük anlamını içerir.¹⁰⁴ Bu fiilin diğer anlamlarından biri olan had-di aşmayı içerdiğinde genellikle (عَلِي) harfi cerrriyle kullanılır ve fiil lâzıma dönüşür. Örneğin: (الرَّجُلُ عَلَيَّ الرَّجُلُ بَعِي / Adam adama küstahça davrandı.) cümlesindeki (بَعِي) fiilinin kullanımı gibi. Bu fiilin if'âl vezni istenilen şeyin verilmesine işaret (السَّيِّءَ ابْتِغَيْتَكَ / istediğin şeyi sana verdim.) eder. Bu kelimenin tefâ'ul babında (تَبَاعٍ) şeklinde gelen mastarının anlamı birbirlerine *zulmettiler* demektir. Filin infi'âl (اِنْبَغَى) kalıbı mutâva'at için kullanılır. Bir şeyin yapılması gerektiğini belirtir.¹⁰⁵ (بَعِي) fiilinin haddi aşma anlamında kullanımına örnek olarak Hucurât Sûresi'nin 9. âyeti verilebilir: (فَإِنْ بَعَتْ / فَانْ بَعَتْ) ikisinden biri diğerinin hakkına tecavüz etmiş olursa) Fiil ifti'âl (اِبْتِغَى) kalıbına dönüştüğünde bir şeyi istemeyi içerir. Örneğin bu fiilin Enâm Sûresi 114. âyetteki kullanımı: (الْكِتَابَ إِلَيْكُمْ أَنْزَلَ الَّذِي وَهُوَ حَكَمًا ابْتِغَى اللَّهُ أَفَعِيرَ) «Allah size Kitap>ı açık açık indirmişken O>ndan başka bir hakem mi isteyeyim?» şeklinde çıkmaktadır.¹⁰⁶

Âyette (بَعَى) fiili, nehyi hazır çoğul (فَلَا تَبْعُوا) şeklinde kullanılmıştır. *Onlara karşı (eşlerinize) saldırıdan ve ezadan uzak durun!* demektir. Müslüman erkeklere *eşlerinize itaat ederlerse eski yaptıklarından dolayı zulmetmeyin haddi aşmayın!* denilmektedir.¹⁰⁷ İfade (سَبِيلاً عَلَيْهِنَّ تَبْتِغُوا فَلَا) şeklinde olsaydı kadınlara karşı davranışta haddi aşma sülâsî kadar ifade edilemezdi. Çünkü sülâsî de hem istek hem de haddi aşmak anlamı bulunurken; ifti'âl kalıbında ise sadece istek anlamı vardır.

(بَعَى) Fiilinin İfti'âl Vezninde Kullanımı

الدُّنْيَا الْحَيَاةَ عَرَضٌ تَبْتِغُونَ مُؤْمِنًا لَسْتَ السَّلَامَ إِلَيْكُمْ الْوَيْ لِمَنْ تَقُولُوا وَلَا

*Size selâm verene, dünya hayatının geçici menfaatine göz dikerek “Sen mümin değilsin” demeyin.*¹⁰⁸

Âyette (اِبْتِغَى) fiili, muzari muhatap çoğul (تَبْتِغُونَ) şeklinde gelmiştir. İste-me anlamını içermektedir.¹⁰⁹ Âyette savaşta dünyalık nedeniyle karşı taraftan müslümanım diyen kişiye iyice araştırmadan ganimet almak için *sen müslüman değilsin* denilmemesi konusunda uyarı vardır.¹¹⁰ Konu istemeyi içerdiği için fiil (اِبْتِغَى) vezninde kullanılmıştır. Fiilin sülâsî şekliyle kullanılması durumunda kişinin dünyalık nimetleri elde etme, çabalama ve uğraş ifti'âl babı kadar ifade edilemeyecekti. Çünkü bu babta sülâsiye göre daha çok çabalama ve uğraş vardır.

¹⁰⁴ İbn Fâris, *Mekâyisü'l-luga*, 271,272.

¹⁰⁵ Cevherî, *es-Sihâh*, 104.

¹⁰⁶ Mustafa, *Mucemu'l-vasît*, 98.

¹⁰⁷ Zemahşeri, *Keşşâf*, 265.

¹⁰⁸ en-Nisâ 4/94.

¹⁰⁹ Beyzâvi, *Tefsîru'l-Beyzâvi*, 253.

¹¹⁰ Suyutî, *ed-Durru'l-mensûr*, 2/358.

Örnek 3: (أَخَذَ) Fiilinin Sülâsî Mücerred ve İfti'âl Vezninde Kullanımı

الْبَيْنَاتُ جَاءَتْهُمْ مَا بَعْدَ مِنَ الْعَجَلِ اتَّخَذُوا ثُمَّ بَطَلَمَهُمُ الصَّاعِقَةُ فَآخَذَتْهُمْ جَهْرَةً اللَّهُ ارْنَا فَقَالُوا

“Bize Allah'ı apaçık göster” demişlerdi de hağdi aşmaları yüzünden onları hemen yıldırım çarpmıştı. Kendilerine açık deliller geldikten sonra buzağıyı (ilah) edindiler.¹¹¹

(أَخَذَ) fiilinin (أَخَذَ/يَأْخُذُ/أَخَذُوا) şeklinde çekimi vardır. Anlamı bir şeyi almak ve sahip olmaktır. Bu fiilin emir sigasının aslı (أُخِذْ) olmasına rağmen iki hemzenin okunuşu zor olduğu için hemzeleri hafzedilmiş ve (خُذْ) şekline dönüşmüştür. Bu fiil if'âl veznine aktarıldığında yakalama ve cezalandırma anlamlarını içerir. Örneğin, (بَدَنَبِهَ أَخَذَ/günahı nedeniyle onu yakaladı ve cezalandırdı) denir. Ayrıca bu fiilin ifti'âl (اتَّخَذَ) kalıbı da mevcuttur. Ancak kelimenin aslı (اتَّخَذَ) dır. Fakat hemze, te'ye dönüşmüş, diğer te harfine idgam edilmiştir. Bu lafzın kullanımı yaygınlaşınca bazıları bu te harfini, aslından zannetmişlerdir. Bu veznin anlamında edinme ve faydalanma vardır.¹¹² Bu fiil bu vezne dönüştüğünde bazen iki mef'ül alır. Mâide Sûresi 51. âyet (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الْيَهُودَ وَالنَّصَارَى

Ayette (أَخَذَ) fiili hem sülâsî müennes gaib (أَخَذَتْ) hem de ifti'âl gaib müzekker çoğul (اتَّخَذُوا) şeklinde gelmiştir. Mezkûr âyetin konusu İsrailoğullarının Allah'ı açıkça görmek istemeleri ve akabinde yaşadıkları yıldırım çarpması, Allah'ın onları kurtarması ve sonrasında buzağıyı tanrı edinmeleridir.¹¹⁴ Âyetin ikinci bölümünde (اتَّخَذُوا) fiili sülâsî kullanılsaydı buzağıyı tanrı edinmeleri ifade edilmemiş ve sadece ona sahip olmaları vurgulanmış olurdu. O zaman bu kişiler buzağıyı ilah edinmekle suçlanamazlardı. Halbuki İsrailoğullarının yerilmelerine sebep olan olaylardan biri de buzağıyı tanrı edinmeleridir. Örneğin, bu durum Bakara Sûresi 54. âyette şöyle zikredilir: “Buzağıyı tanrı edinmekle kendinize zulmettiniz onun için yaradanınıza tevbe ediniz.”

2.6. İstif'âl Bâbı

Sûrede bu babta (شَهِدَ/عَفَرَ) fiilleri kullanılmıştır.

Örnek 1: (شَهِدَ) Fiilini Sülâsî Mücerred Kullanımı

شَهِيدًا بِاللَّهِ وَكَفَى يَشْهَدُونَ وَالْمَلَكَةُ يَعْلَمُ أَنْزَلَهُ إِلَيْكَ أَنْزَلَ بِمَ يَشْهَدُ اللَّهُ لَكِن

¹¹¹ en-Nisâ 4/153.

¹¹² Cevherî, *es-Sihâh*, 28.

¹¹³ Ragıp el-İsfahânî, *Müfredatü'lfâzî'l-Kur'an*, thk. Safvâb Adnân Dâvûdî (Dîmeşk: Dâru'l-Kalem, 2003), 67.

¹¹⁴ Mevdûdî, *Tefhimü'l-Kur'an*, 1/424.

*Fakat Allah sana indirdiğine, onu ilmiyle indirdiğine şahitlik eder; melekler de şahitlik ederler. Ve şahit olarak Allah yeterlidir.*¹¹⁵

(شَهِدَ) fiilinin (شَهِدًا / شَهَادَةً) şeklinde mastarları vardır. Mana olarak bu fiil örnekte olduğu gibi (شَهِدَ الرَّجُلُ عَلَيَّ كَذَابًا / Adam şuna tanıklık etti.) kesin haber anlamını içermektedir. Yine bu veznin istif'âl babında meçhul kullanımı misalde olduğu gibi (أَسْتَشْهَدُ فُلَانًا / Filanca şehit oldu) kişinin Allah yolunda şehit olmasına delalet eder.¹¹⁶ Bu fiil birine bir şeyi kesin haber vermeyi ifade ettiği gibi Allah'a yemini içermekte ve bir şeye karar vermeyi de ifade etmektedir. Fiil if'âl, (أَشْهَدُ) veznine dönüştüğünde bir şeyi birine göstermek anlamını içerir. Tefe'ul veznindeki manası (تَشْهَدُ) namazda tehiyyat okumadır. Ayrıca bu fiilin istif'âl kalıbı da (أَسْتَشْهَدُ) birinin başka birinden şahitlik yapmasını istemeyi içerir.¹¹⁷ Âyette (شَهِدَ) fiili, muzari (يَشْهَدُ) gaib müzekker tekil ve gaib müzekker çoğul (يَشْهَدُونَ) şekliyle zikredilmiştir. Âyetin inisi sebebi olarak şu olay zikredilmektedir: Peygamberimizin yanına bir gün Yahudilerden bir topluluk gelmiş ve onlara hitaben şöyle buyurmuştur: *Siz benim Allah Resulü olduğumu biliyorsunuz. Onlar hayır bilmiyoruz* demişlerdir. Bunun üzerine bu âyet inmiştir.¹¹⁸ Burada Allah ve meleklerin Nebiye indirilene şahitliği anlatılmaktadır.¹¹⁹ İfadenin bağlam nedeniyle sülâsi olarak kullanıldığı söylenebilir.

(شَهِدَ) Fiilinin İf'âl Vezninde Kullanımı

حَسْبِيَ بِاللَّهِ وَكَفَىٰ عَلَيْهِمْ فَاشْهَدُوا أَمْوَالَهُمِ الْبِئْسَ مَا دَفَعْتُمْ فَآذَا

*Mallarımı onlara verdiğiniz zaman yanlarında şahit bulundurun; hesap sorucu olarak da Allah yeter.*¹²⁰

Âyette (شَهِدَ) fiili if'âl vezni (أَشْهَدُوا) ve emir muhatab çoğul şekilde kullanılmıştır. Mezkûr âyette geçen konulardan biri de yetimlerin mallarının tesliminde şahitlerin olması meselesidir.¹²¹ Çünkü kişinin kendi şahitliği genel olarak kabul görmemektedir. Örneğin, Bakara Sûresi 282. âyette borçların yazılmasıyla ilgili iki şahidin gerekliliğine işaret edilmektedir. Bu âyet kişinin kendi söylediklerinin tek başına yeterli olmadığına delil olarak gösterilebilir. Bu nedenle ifadenin sülâsi yerine if'âl vezninde geldiği söylenebilir. İfade sülâsi (أَشْهَدُوا) şeklinde kullanılsaydı o zaman anlam *şahit*

¹¹⁵ en-Nisâ 4/166.

¹¹⁶ Cevherî, *es-Sihâh*, 619.

¹¹⁷ Mustafa, *Mucemu'l-vasît*, 544.

¹¹⁸ Suyutî, *ed-Durru'l-mensûr*, 2/439.

¹¹⁹ Ebussuûd Efendi, *İrşâdu'l-aklîs-selîm ilâ mezâye'l-kitâbi'l-kerîm*, thk. Abdülkadir Ahmed Atâ (Riyad: Mektebetü'r-Riyazi'l-Hadis, ts.), 1/818.

¹²⁰ en-Nisâ 4/6.

¹²¹ Suyutî, *ed-Durru'l-mensûr*, 2/217.

bulundurun yerine kendiniz şahitlik yapın olurdu ki kişinin dediği doğru kabul edilmiş olurdu.

(اِسْتَشْهَدَ) Fiilinin İstif'âl (شَهِدَ) Vezninde Kullanımı

مَنْكُم اَرْبَعَةٌ عَلَيْهِنَّ فَاسْتَشْهَدُوا نِسَاءَكُمْ مِنَ الْفَاحِشَةِ يَاتَيْنِ وَالَّتِي

*Kadınlarınızdan fuhşiyatta bulunanlara karşı aranızdan dört şahit getirin.*¹²²

Mezkûr âyet, eşlerini müstehcen işlerle suçlayanların yapacakları eylemlerle ilgilidir. Bu kişilerden olayı ispatlamaları için dört tane şahit getirmeleri istenmektedir.¹²³ Âyette (شَهِدَ) fiilinin bağlam gereğince (اِسْتَشْهَدُوا) şeklinde kullanıldığı düşünülebilir. İfade sülâsî vezinle gelseydi (اَلْفَاحِشَةُ يَاتَيْنِ وَالَّتِي) Kadınlardan çirkin fiilde bulunanlar üzerine dört kişi şahit olun anlam, sanki kötülük işleyenleri dört kişiyle takip edin gibi olacaktı. Bu da Hucurât Sûresi 12. âyetteki (Gizlilikleri araştırmayın.) başkalarının ayıp ve kusurlarını araştırmayı yasaklayan hükme ters düşmüş olacaktı.

Örnek 2. (غَفَرَ) Fiilinin Sülâsî Mücerred Kullanımı

يَسْأَلُ لِمَنْ ذَلِكَ دُونَ مَا وَيَغْفِرُ بِهِ يُشْرِكُ أَنْ يَغْفِرَ لَا إِلَهَ إِلَّا

Allah kendisine ortak koşulmasını asla bağışlamaz; bundan başkasını dilediği kimse hakkında bağışlar. en-Nisâ 4/48.

(غَفَرَ) fiili “gayn, fe, ra” aslî harflerinden oluşur. Mastarı (مَغْفِرَةٌ/مُغْفِرًا/غَفْرًا) şeklinde gelmekte, anlamı ise *bir şeyi örtmeyi* ihtiva etmektedir. Bunun için (تَمَتَّعْتُ/يَيَّعُغِي كَابَا كَوَيْدُ) denir.¹²⁴ Bu fiil istif'âl babına (اِسْتَغْفَرَ) dönüşüğünde anlamı bağışlanmayı ve günahın örtülmesini istemeyi içerir.¹²⁵

Âyette (غَفَرَ) fiili muzari sigada hem olumsuz hem de olumlu şekliyle kullanılmıştır. Allah'a şirk koşanın af olunmayacağı bunun dışındakilerin ise affedilebileceği belirtilmektedir. Çünkü Allah, şirk koşana ebedi azap vereceğine hükmetmiştir. Bu nedenle onu istisna tutmuştur.¹²⁶ Konu Allah'ın bağışlaması olunca fiil sülâsî kullanılmıştır. Burada fiil istif'âl babıyla kullanılsaydı o vakit anlam *Allah ortak koşulmasının affedilmesini başkasından istemez, bunun dışındakilerin affedilmesini ister* olurdu. Sanki haşa Allah son merci değilmiş gibi bir anlam çıkacak, bu da İslam'ın tevhid inancıyla taban tabana zıt olacaktı.

(اِسْتَغْفَرَ) Fiilinin İstif'âl (اِسْتَغْفَرَ) Vezninde Kullanımı

الرُّسُولُ لَهُمْ اِسْتَغْفِرِ اللّٰهَ فَاسْتَغْفِرُوا جَاؤُكَ اِنْفُسَهُمْ ظَلَمُوا اِذَا اَتَهُمْ وَاَوْ

¹²² en-Nisâ 4/15.

¹²³ Seyyid Kutub, *Fi zilâlil-Kur'an*, çev. İ. Hakkı Şengüler “vd.” (İstanbul: Hikmet Neşriyat, ts.), 3/110.

¹²⁴ İbn Fâris, *Mekâyisü'l-luga*, 385.

¹²⁵ Cevherî, *es-Sihâh*, 852.

¹²⁶ Beyzâvî, *Tefsîru'l-Beyzâvî*, 240.

*Eğer onlar nefislerine zulmettiklerinde sana gelseler de Allah'tan bağışlanmayı dileselerdi, peygamber de onlar için mağfiret dileseydi.*¹²⁷

Mezkûr âyetin öncesinde münafıkların yaptıklarından bahsedilmekte burada ise münafıklardan Allah'ın onları bağışlaması için peygambere gelerek kendileri için Allah'tan af talep etmeleri istenmektedir. Mevzu bağışlanma isteği olunca eylem, affedilmeyi talep eden (اسْتَغْفَرُوا) fiiliyle zikredilmiştir. Âyette fiil, hem mazi gaib ve çoğul (اسْتَغْفَرُوا) hem de tekil (اسْتَغْفَر) şeklinde kullanılmıştır. Âyet istif'âl babı yerine sülâsî haliyle لَهُمْ وَغَفَرَ اللَّهُ فَغَفَرُوا şeklinde kullanılmıştır. Âyet istif'âl babı yerine sülâsî haliyle لَهُمْ وَغَفَرَ اللَّهُ فَغَفَرُوا şeklinde olsaydı anlam (haşa yaratıcını affetselelerdi ve rasulde onları affetseydi) olurdu. Bu durumda kullar, ilah konumuna; ilah ise kul konumuna inmektedir. Bu örnekler Kur'an'da bazı yerlerde seçilen kelime ve yapıların ne kadar hassas olduğuna işaret etmektedir.

SONUÇ

Nisâ Sûresinde aynı fiil hem sülâsî mücerred hem de sülâsinin mezîd haliyle kullanılmıştır, Fiillerin bu sûrede mezîd kullanımının if'âl, tef'îl, müfâ'ale, ifti'âl, tefâ'ul, istif'âl vezinlerinde olduğu görülmüştür. İf'âl babına aktarılan fiiller lâzımlıktan müteaddiliğe geçiş yapmakta; tef'îl vezninde kullanılan fiillerin bir kısmı müteaddîye dönüşmekte, bir bölümü ise çokluğa işaret etmektedir. Müfâ'ale ve tefâ'ul babında kullanılan fiiller, eylemin karşılıklı yapılmasını içermektedir. İfti'âl vezninde kullanılan fiiller, gayret ve çabalama; istif'âl babında olanlar ise talep etmeye işaret etmektedir. Eylemin sülâsî mücerred hâli mi yoksa mezîd mi kullanılacağı âyetin öncesi ve sonrasındaki mefuma göre şekillenmektedir. Fiilin hangi vezni kastedilen mânayı içerirse o vezin kullanılmaktadır. Bazı yerlerde vezinler arası geçiş yapıldığında İslam'ın temel inançlarına aykırı anlamlar çıkabilmektedir. Örneğin (غَفَرَ) fiili ayette istif'âl babında kullanılmaktadır, sülâsî vezne dönüştürüldüğünde anlam çok farklı boyutlara taşınmaktadır. Bu durum Kur'an'daki kelimelerin inceliğine ve hassaslığına işaret etmektedir. Yine bazı yerlerde anlamın daha net ve vurgulu ifade edilmesi için uygun olan veznin seçildiği görülmektedir. Örneğin (بَغِيَ) ve (بَتَّغِيَ) fiillerinin kullanımı. (بَغِيَ) fiili sülâsî şekliyle kullanılırsa kişinin dünyalık nimetleri elde etme çabalama ve uğraşı ifti'âl babı kadar net ifade edilememektedir. Çünkü bu bapta sülâsiye göre daha çok çabalama ve uğraş vardır.

¹²⁷ en-Nisâ 4/64.

KAYNAKLAR

- Antâkî, Muhammed el-. *el-Minhâc fi'l-kavâid ve'l-i'râb*. Beyrut: Dâruş-Şerki'l-Arabî, ts.
- Bağdâdî, Abdulkâdir Ömer el-. *Hizânetu'l-edeb ve lubbu lisani'l-Arab*. thk. Abdüsselam Harun. Kahire: Alimü'l-Kütüb, 6. Basım, 1988.
- Bakillânî, Ebû Bekr Muhammed el-. *Îcâzu'l-Kur'ân li Bâkillânî*. thk. es-Seyyid Ahmed Sakar. Mısır: Dâru'l-Meârif, 1954.
- Beyzâvî, Abdullâh b. Ömer b. Muhammed el-. *Tefsîru'l-Beyzâvî*. thk. Muhammed Muhyiddin el-Asfar. Beyrut: Dâru'l-Marife, 2013.
- Buhârî, Muhammed b. İsmâil el-. *Sahîh-i Buhâri*. çev. Abdullah Feyzi Kocaer. İstanbul: Hüner Yayınları, 2. Basım, 2003.
- Cevherî, Ebû Nasr İsmâil b. Hammâd el-. *es-Sihâh*. Kahire: Dâru'l-Hadis, 2009.
- Cürcânî, Abdulkâhîr el-. *el-Miftâh fi's-sarf*. thk. Ali Tevfik. Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, 1987.
- Ebussuûd Efendi. *Îrşâdu'l-akli's-selîm ilâ mezâye'l-Kitâbi'l-Kerîm*. thk. Abdülkadir Ahmed Atâ. 5 Cilt. Riyad: Mektebetü'r-Riyazi'l-Hadis, ts.
- Endelüsî, Ebû Hayyân el-. *el-Bahru'l-muhît*. thk. Âdil Ahmed Abdülmecûd-Ali Muhammed Mu'rid. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1993.
- Ferrâ, Yahyâ b. Ziyâd el-. *Meâni'l-Kur'ân*. thk. Ahmed Yusuf Necâtî-Muhammed Ali en-Neccâr. 3 Cilt. Mısır: Matbaa Dâru'l Kütübî'l-Mısriyye, 1955.
- Galâyînî, Mustafa el-. *Camü'd-durûsi'l-Arabiyye*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2007.
- Hamlâvî, Ahmed b. Muhammed el-. *Şeza'l-arfi fi fenni's-sarf*. thk. Yusuf Ali Bedevî. Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1995.
- Hatîb, Ahmed. *Şerhu't-terğîb ve't-terhîb li'l-Munzirî*, <https://shamela.org>.
- İbn Aşûr, Muhammed Tâhîr. *et-Tahrîr ve't-tenvîr*. 30 Cilt. Tunus: ed-Dâru't-Tünisiyye, 1984.
- İbn Cinnî, Ebû'l-Feth Osmân. *el-Hasâis*. thk. Muhammed Ali en-Neccâr. 3 Cilt. Mısır: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, ts.
- İbn Fâris, Ahmed. *Mekayisü'l-luğa*. thk. Abdüsselam Muhammed Harun. Beyrut: Dâru'l-Cil, ts.
- İbnü'l-Hâcib, Cemâlüddîn Osman. *el-Kâfiye fi ilmi'n-nahv veş-şâfiye fi ilmi't-tasrif*. thk. Sâlih Abdülazîm. Kahire: Mektebetu'l-Edeb, ts.,
- İbnü'l-Hâcib, Cemâlüddîn Osman. *Mecmûatuş-Şâfiyye fi İlmi't-Tasrif ve'l-Hat*. thk. Muhammed Abdüsselam Şahin. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2014.

- İbn Yaîş, Ebü'l-Bekâ. *Şerhu't-Tasrifî'l-mulûki*. thk. Fahreddîn Kabâve. Haleb: el-Mektebetu'l-Arabiyye, 1973.
- İbn Yaîş, Ebü'l-Bekâ. *Şerhu'l-Mufasssal li'z-Zemahşerî*. thk. Bedî Yakub. Lübnan: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2001.
- İsfehâni, Ragıp el-. *Mufredâtu elfâzi'l-Kur'ân*. thk. Safvân Adnân Dâvûdî. Dimeşk: Dâru'l-Kalem, 2003.
- İsmail, Muhammed. *Kavâidu's-sarf bi uslûbi'l asr*. Mısır: Dâru'l-Menar, 2000.
- Kılıç, Hulusi. *Arapça Dil Bilgisi Sarf*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2005.
- Kıray, Betül. *Arapçada Mezîd Füller ve Kuran-ı Kerîmdeki Kullanımları Son On Beş Cüz*. Çanakkale: 18 Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Kudat, Aydın. "Kur'an Kıraatı ile Arap Dilbilimi Münasebeti Üzerine", *Turkish Studies-Comparative Religious Studies*, 15/1 (Mart- 2020), 63-75.
- Kur'an Yolu Meâli*. çev. Hayrettin Karaman "vd." Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 3. Basım. 2015.
- Kutub, Seyyid. *fi zılâli'l-Kur'ân*. çev. İ. Hakkı Şengüler Vd. 16 Cilt. İstanbul: Hikmet Yayınları, ts.
- Lebedî, Muhammed Semir Necib el-. *Eseru'l-Kur'ân ve'l-kıraat fi'n-nahvi'l-Arabî*. Kuveyt: Dâru'l-Kütübî's-Sakafiyye, 1978.
- Mahallî, Celâlüddîn-Suyûtî, Celâlüddîn el-. *Tefsiru'l-Celâleyn*, İstanbul: Yasin Yayın Evi: 2014.
- Mevdûdî, Ebu'l-Alâ el-. *Tefhîmü'l-Kur'ân*. çev. Muhammed Han Kayanî Vd. 7 Cilt. İstanbul: İnsan Yayınları, ts.
- Muhammed Kebir, Osman. "el-Fi'lû's-Sülesi'l-Mezîd bi Harfeyn ve Delâletühû fi'l-Kur'an", *SUST Journal of Humanities Dergisi*, 1/18 (2017), 18-31.
- Mustafa, İbrahim. Vd. *el-Mucemu'l-vasît*. Mısır: Dâru'd-Da've, ts.
- Müberraîd, Ebü'l-Abbâs Muhammed el-. *el-Muktedab*. thk. Muhammed Abdulhâlik Uzayme. 4. Cilt. Kahire: Cumhuriyye Mısır el-Arabiyye Vizâratü'l-Evkâf, 1994.
- Sabûnî, Muhammed Ali es-. *Safvetu't-tefâsir*. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kur'âni'l-Kerîm.1981.
- Sabûnî, Muhammed Ali es-. *el-İbdâu'l-beyânî fi'l-Kur'âni'l-azîm*. Beyrut: el-Mektebetu'l-Asriyye, 2009.
- Sâmerrâî, Fâdıl es-. *es-Sarfu'l-Arabî ahkâmun ve meânin*. Şam: Dâru İbn Kesir, 2013.
- Sâmerrâî, Fâdıl es-. *Belağatu'l-kelime fi't-ta'biri'l-Kur'âni*. Şam: Dâru İbn Kesir, 2016.

- Suyûtî, Celâlüddîn es-. *ed-Durru'l-mensûr fi't-tefsiri bi'l-me'sûr*. 9 Cilt. Lübnan: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2010.
- Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd ez-. *el-Keşşâf*. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2012.
- Zihni, Hacı Mehmed. *el-Muntehab ve'l-muktedab fi kavâidi's-sarf ve'n-nahv*. İstanbul: Marifet Yayınları, ts.
- Zuhaylî, Vehbe ez-. *İslam Fıkhı Ansiklopedisi*. çev. Mehmet Efe Vd. 10 Cilt. İstanbul: Risale, ts.